Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

1921 оной декабриин 21-hээ гарана

БУРЯАД ҮНЭН

Бүгэдэ арадай газетэ

1992 июнь 6
Зунай дунда hарын 6
СУББОТО
гарагай 7
№ 109 (18468)
сан 6 мүн

Өдөрэй шухала асуудал

ҮНҮҮДТЭ ТУҺАЛХА ЗОРИЛГОТОЙБДИ

... Хүн бүхэнэй хубин заяан ...энжэтэй, онсо өөрын үндэр ...ргүүдтэй, ханааб, ухаа-...уудалга, ташалангуудтай ...ааб даа. Теэд ажабайда-...hаад тубэгүүдые хүн бү-...рөө, арга шадалаараа да-...хүнүүд алишье талаараа ...сэ шадалтай хадаа гансал ...ага боломжоор шахуу ажа-...гэн харгыгаар, алхалдаг. ...эдгүйгөөр, тэдэнэй тэдхэм-...өөр алхамшье хэжэ шада-...гэжэ байдаг. Тиихэдэ залуу ...аа урагшатай ябаhан аад, ...амаршьеб даа долгиндо со-...уу тээшээ түригдэшэhэн, ...ихитой зэргэ оршохо хүсэ ...шэндэ нэрбэгдэhэн, дутын ...гэхэ үригүй үлэhэншье хү-...г. Ингэжэ үтэлхэ наhандаа ...хүнүүдтэ али болохо ту-...дхэмжэ үзүүлхэ гээшэ ма-...hрээhэнэй бүлгэмэй гол зо-...

...нгүүлэсхы сэдьхэлэй медицинскэ партинууд олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй хүдэлмэри, үндэhэ яhатанай хоорондохи харилсаан, Россин Федерацийн ба Буряад Республикын хоорондохи харилсаа холбоон, республикын интеллигенциин, студентнэр болон hурагшадай социальна байдал, национальна соёлой, Буряад арадай түрэл хэлэнэй hэргээн хүгжэлтэ, Россин Федерацийн Верховно Советэй ба Буряад Республикын Советүүдэй хоорондохи харилсаан, элүүрые хамгаалгын байдал гэхэ мэтэ асуудалнуудаар hонирхохо, Россин Федерацийн Верховно Советэй зүгhөө зохихо шидхэбэринүүдые абахада хабаатай материалнуудые бэлдэхэ байна. Россин Федерацийн арадай депутат Е. В. Басин тус делегацие толгойлхо юм.

Буряад Республикын Хэблэлэй ба олониитын мэдээсэлэй министр В. Д. Раднаев, Буряадай Гүрэнэй телерадио-дамжуулгын компаниин генеральна директор А. С. Баинов, театрнуудай ажал ябуулагшадай соведэй түрүүлэгшэ М. Х. Жапхандаев, республикын Министрүүдэй Соведэй шажан мүргэлэй талаар комитедэй түлөөлэгшэ В. Г. Батомункуев, Буряад Республикын Верховно Соведэй комитедэй түрүүлэгшэ С. В. Калмыков, Буряадай эрдэмэй түбэй философиин ба социологиин таhагые даагша Ю. Б. Рандалов болон бусад эүблөөндэ хабаадаба.

Буряад Республикын түлөөлэгшэд Россин Федерацийн депутадуудай комиссиин хүдэлмэридэ хабаадаха гү, делегацийн гэшүүд ажалша коллективүүд болон зохёохы холбоонуудай ажал ябуулагшадтай уулзаха гү, Россин Федерацийн Верховно Совет тус комиссиин дүнгүүдээр тусхай шиидхэбэри абаха гү гэхэ мэтэ асуудалнуудаар зүблөөндэ хабаадагшад hонирхобо. Тус асуудалнуудтань гүйсэд харюу үгтөө.

Манай корр.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ВЕРХОВНО СОВЕДТЭ

Буряад Республикын Верховно Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо **Р. Б. Гармаев** зүблөө үнгэргэжэ, Россин Федерацийн Верховно Соведэй депутадуудай комиссиин гэшүүд манай республикада ерэхэ тухай олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлэгшэдтэ мэдээсэбэ. Тус комисси 29 хүнhөө бүридэхэ байна.

Россин Федерацийн Верховно Соведэй хүдэлмэриин түсэбэй ёhоор Буряад Республикын социально-экономическа байдалые делегацийн гэшүүд шэнжэлхэ зорилготой.

Тус комисси Буряад Республика соохи нийтэ-политическэ байдал, политическэ партинууд олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй хүдэлмэри, үндэhэ яhатанай хоорондохи харилсаан, Россин Федерацийн ба Буряад Республикын хоорондохи харилсаа холбоон, республикын интеллигенциин, студентнэр болон hурагшадай социальна байдал, национальна соёлой, Буряад арадай түрэл хэлэнэй hэргээн хүгжэлтэ, Россин Федерацийн Верховно Соведэй ба Буряад Республикын Соведүүдэй хоорондохи харилсаан, элүүрые хамгаалгын байдал гэхэ мэтэ асуудалнуудаар hонирхохо, Россин Федерацийн Верховно Соведэй зүгhөө зохихо шидхэбэринүүдые

...ргүүлэгшэ С. В. Калмыков, Буряадай эрдэмэй түбэй философиин ба социологиин таhагые даагша Ю. Б. Рандалов болон бусад эүблөөндэ хабаадаба.

Буряад Республикын түлөөлэгшэд Россин Федерацийн депутадуудай комиссиин хүдэлмэридэ хабаадаха гү, делегацийн гэшүүд ажалша коллективүүд болон зохёохы холбоонуудай ажал ябуулагшадтай уулзаха гү, Россин Федерацийн Верховно Совет тус комиссиин дүнгүүдээр тусхай шиидхэбэри абаха гү гэхэ мэтэ асуудалнуудаар зүблөөндэ хабаадагшад hонирхобо. Тус асуудалнуудтань гүйсэд харюу үгтөө.

Манай корр.

Хабарай тарилга-92

ТУРАНАЙХИД ТАРИЛГАЯА ТҮГЭСХӨӨ

Түнхэнэй районой Туранай совхозой таряашад мүнөө жэлдэ 607 гектар талмай дээрэ обёос, ешмээн тарижа, майн хорёодоор дүүргэбэ. Эдэ үдэрнүүдтэ ажахын механизаторнууд силостэ хэрэглэгдэхэ ороohото ургамалнуудаа тарижа түгэсхэhэн байха юм. Энэнь 850 гектар талмай эзэлбэ.

Хабарай тарилгын хүдэлмэридэ Александр Бильдуевай, Виктор Маншеевэй, Валерий Жилковой, Валерий Базаровай, аха дүү Валерий, Михаил Ангархаевуудай даадаг агрегадууд онсо шалгаран гараа. Эдэ хүбүүд тарилгынгаа эхилхын урда полинууд болон нуга сабшалангуудаа дээрээ 1800 тонно нютагай наг шэбхэ шэрэжэ гаргаа.

Ж. ЮБУХАЕВ.

ЭМХИТЭЙГЭЭР, ЭДЭБХИТЭЙГЭЭР...

Таряашадай ажахынуудай «Авангард» нэгэдэлэй механизаторнууд район соогоо түрүүлэн, хабарай тарилгын хүдэлмэриие дүүргэhэнээ мэдүүлбэ. Эдэнэр тусхай табигдаhан графигайнгаа ёhоор эмхитэйгээр, эдэбхитэйгээр хүдэлжэ гараhандаа, энэ шухала кампанияа богони болзорто hайн шапартайгаар түгэсхэhэн байна бшуу.

Дүй дүршэлөөр баян механизатор Виктор Семенович Нилкин табан жэлэй hүүлээр анхан хүтэлбэрилжэ ябаhан трактурна бригадаяа дахинаа даажа абаба. Март hарын эхиндэ үнгэргэгдэhэн үйлэдбэриин суглаан дээрэ механизаторнууд нүхэр Нилкиниие бригадираар ажаллахыень дурадхаhан байгаа.

Энэ бригадын гэшүүд апрелиин hүүл багаар харюусалгатай хаhаяа эхилээ hэн. Тэрэнэйнгээ урда тээнь тэдэнэр суглаагаа үнгэргэжэ, хабарай тарилгын хүдэлмэриие хайшан гээд үнгэргэхэ байhанаа, мүн салин түлбэри тухай үргэнөөр хэлсэбэ.

Эдэнэр бүхы ажалаа графигай ёhоор хүдэлмэриин 25 үдэрэй хугасаа соо үнгэргэхөөр хараалаа бэлэй. Майн нэгэн болотор паараа нэгэ рядаар хахалhан байха юм. Май hарын 25-да таряанайнгаа hүүлшынгээ полие үрэhөөр тарижа дүүргэбэ. Ингэхэдээ үбhэндэ суглуулагдаха нэгэ жэлэй ногоонhоо бэшэ бусад культуранууд бултанда таригдаhан болоно гээшэ.

Тракторна бригадын механизаторнууд газар хахалалгаяа, культиваци хэлгэээ хөёр, тарилгаяа нэгэ халаанда үнгэргөө. Хабарай тарилгын хүдэлмэридэ коллективэй хэн нэгэниие hайн хүдэлөө гэжэ онсолон тэмдэглэхэ аргагүй байна. Юуб гэхэдэ, бригадын гэшүүд бултандаа үнэн зүрхэнhөө, дутуу дундагүйгөөр ажаллажа гараа бшуу.

В. ДОРЖИЕВ.

Тарбагатайн район.

«Первомайский» совхозой урдань байhан Эдэрмэгэй отделениин газар дээрэнь мүнөө таряашадай хорёод шахуу ажахы бии болгогдонхой гээшэ. Энэ ажахын нэгэнтэйнь hаяхан дүтэ танилсаhан байнаб. «Эдэрмэг» гэhэн бага предприяти март hарын hүүл багаар эмхидхэгдэн байгуулагдажа, тэрэнэй директорээр совхозой анхан ахамад инженер байhан Дондит Дамдинович Дагбаев

«Эдэрмэгэй» түрүүшын алхамууд

томилогдонхой юм. Энэ предприяти ороohо таряа ургуулха гол шэглэлтэй коллектив болоно. Совхозоо тараахадаа, бүхы бии байhан зөөри зөөшэеэ бултыень хүн зондоо хубааhан байна гээшэ. Эдэнэртэ ашаанай табан автомашина, hү шэрэдэг, түймэр сараха тусхай тухеэрэлгэтэй машинанууд хүртөө юм. Тарилга хэхэ, ургаса хуряаха хуушарhаншье haa, тракторнуудтай, комбайнуудтай, жатканнуудтай, плугуудтай, культиваторнуудтай.

Кумыска гэжэ газарта бага предприятиин малай фермэ оршоно. Тандэнь 70 хонидые, 40 толгой эбэртэ бодо малые, 30 мориды ороодоол хөёр хүн харуулhалдаг байна.

— Эдэ бүхы техникэ, адууhа мал, үрэhэ хүрэнгэ бултыень худалдажа абанхайбди. Банкhаа бидэ нэгэ миллион түхэригэй урьhаламжа абаа бэлэйби. Энэ урьhаламжаяа түргэн саг соо hөөргэнь тэхэрюулэн бусаахын тула гэшүүн бүхэн арга шадал соогоо ороолонол даа. Манай предприятиин хүбүүд ондоо ажахынуудта туhаламжа үзүүлдэг байна. Тусхайлбал, мөөртэй тракторнуудаараа ондоо ажахынуудта түшад шухала ажалаа хөёр халаанда эрхилнэ. Ороohоной тоогой хүдэлмэрилэгшэд Дэнсэма Батуева Сэсэгма Шодонова хөёр эдэ үдэрнүүдтэ механизаторнуудта амтатай эдээень шанажа үгэнэ. Эдэнэр үдэшэндөөшье поли дээрэ эдеэлдэг байха юм.

Бага предприятиин таряашад даб дээрэ 100 гектарта хара таряа, 300 гектар талмай дээрэ шэнинсэ тарижа дүүргээ. Тиигээд 700 гектарта обёос, 300 гектарта ороohоной холисо, 300 гектарта обёос тарижа эхилhэн аад, мүнөө тэрэнээ баhал дүүргэхэ дүтэлэнхэй. hүүлдэнь эдэнэр хүршэ байhан бишыхан таряашадай ажахынуудта туhаламжа үзүүлхэ юм.

Хабарайнгаа тарилгые ойрын сагта hайн шанартайгаар дүүргэхэ зорилго бага предприятиинхид табина. Тэдэнэр даажа абаhан газар дээрээ ёhотой эзэдынь болоhон хадаа бүхы таряалангаа бултыень шахуу хорёолжо абаа. «Эдэрмэг» гэhэн бага предприятиин бээ даажа хүл дээрээ гарахын тула урдань ехэ ажал үшөөл хүлеэнэ.

Ш. ГОМБОЕВ,
«Долина Кижинги» газетын хүдөө ажахын таhагые даагша.

ИТАР-ТАСС hүүлэй мэдээсэл

ҮСӨӨН ТООТОЙ АРАДУУДАЙ ХУУЛИИН СТАТУС ТУХАЙ

МОСКВА. Мүнөө үедэ Россин газар дайда дээрэ үсөөн тоотой 60 гаран арадууд ажаhуудаг. Тэдэнэртэ ажамидарха ба хүгжэхэ эрхэ нүхэсэлнүүдые байгуулгада шэглүүлэгдэнэн хуулиин, эмхидхэлэй ба экономическа хэмжээнүүдые абаха шухала дээрэhээ «Россин Федерацийн үсөөн тоотой арадуудай хуулиин статусай үндэhэ hуури» гэhэн Хуулиин проект зохёохо хэрэгтэй болоо hэн. Россин парламентын Республикын Совет энэ проектые хаража үзөөд баталан абаба.

Үсөөн тоотой арадуудай ажаhуудаг газар, тэдэнэй байгаалиин нөөсэнүүд тэдэнэй зөөринь болоно, мүн тэрэшэлэн предприятинуудай, эмхи зургаануудай ба гүрэнэй зургаануудай ажал ябуулгаhаа уламжалан байгаалида үзүүлэгдэнэн хохидолой түлөө тэдэнэр нэмэлтэ мүнгэ абаха, ажаhуудаг газараа аршалан хамгаалха эрхэтэй гээд тус Хуулиин проект соо батадхаганхай.

ЭКОНОМИКО СҮЛӨӨТЭЙГӨӨР ЭРХИЛХЭ ЗОНО

МОСКВА. Экономико сүлөөтэйгөөр эрхилхэ «Дауриа» гэhэн зоно хүгжөөхэ программа зохёохо, Россин зарим министерствэнүүдые энэ хэрэгтэ хабаадуулха гээд Шэтын областиин захиргаанда даалгагдаа. Россин правительствын нэгэдэхи вице-премьер Егор Гайдар энэн тухай хэлсээндэ гар табиhан байгаа.

Нимэ зонын захиргаанай комитет тухай дүрим, хэрэгтэй гээд тэрээн соо мүн лэ хэлэгдэнхэй. Июлиин 1 болотор Шэтэдэ түлөөлэлгэтэ зургаание байгуулха хөёр ороной хилэ шадарай районуудта ажаhуудаг эрхэтэдэй виизэгүйгөөр хөёр тээшээ ябажа байха асуудалнуудые хүршэ Хитадай албан зургаануудтай зүбшэн хэлсэхэ гээд Россин Федерацийн Гадаадын хэрэгүүдэй министерствэдэ даалгагдаба.

Гадна Шэтын областьдо хилэ шадарай Забайкальск-Манжуур гэhэн зуруудта, Россие ба Хитадые амяарладаг Аргунь мүрэнэй нэгэ олтирог дээрэ худалдаа наймаанай зоно байгуулгдаха болонхой.

ХЕМОРОО ЗҮРИШЭЛДӨӨ ГАРГАХАГҮИН ТУЛАДА

УФА. Үндэhэ яhатанай хоорондо хёмороо зүришэлдөө үүдхэлгэдэ шэглүүлэгдэhэн али болохо ажал ябуулгые болюулха тухай Зарлиг Башкортостан Республикын Верховно Соведэй Президиум гаргаба.

Ондо ондоо үндэhэ яhатаниие зорюута эбгүй болгодог гү, али албата уялгануудаа дүүргэхэдээ үндэhэ яhатанай талаар илгаа гаргадаг эрхэтэд хэдэн мянган түхэригэй яла түлөхэ болобо. Олониитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй редакцинуудта ба редакторнуудта бүри ехэ хэмжээнэй яла түлэгдэхэнь.

Республикада иимэ Зарлиг гаргаха хэрэгтэй hэн. Юуб гэбэл, «Башкири—башкирнуудта, ородууд Рязань руугаа, татаарнууд—Казань руугаа ошог лэ» гэhэн урянууд үнинэй бии юм.

Үдэрэй үзэгдэлнүүд

ДИНА

Манай гэрэй гурбадахи дабхарай хүршэ айл аяар найман үхибүүтэй юм. Эдэнэр Дина гэжэ нохойтой.

Урда тээнь манай тээшэ үсөөншэг харгылдаг Дина юумэнэй сэнгүүдэй дээшэл. hэнhээ хойшо үүдэндэмнай саг үргэлжэ ерэдэг болонхой Ажалhаа бусажа ябахыем хараад, хүнэй нюдэндэл ухаатай, моисогор харахан нюдөөрөө гуйhандли шэртэжэ, шэхэсэ жэгдэлэн буулгаад, эжэ эхигүй hүүлээ шарбагануудлаг юм. Шарахан зүhэтэй жаахан бэень бүхыдөө гуйhан түхэлтэй болошохо.

— У-у, Дина, хүлеэжэ байна гүш?—гэхэдэ, «тиигэнэ, тиигэнэ» гэhэндэл, ухаатайхан харасаяа бүри ялалзуулшаха.

Подъездын үүдэнэй нээгдэхэдэ, хүл доогуур орёолдожо, мууда оруужаб гэhэндли, Дина шуумар hэмээхэнээр «шурд» гэжэ ороод, дээшэлхэ. Гэбэшье дабхар бүхэнэй талмай дээрэ согсойходожо hуугаад хүлеэн татаха. Дүрбэдэхи дабхарта гараад, манай байра руу шэглэхэ. Минии ороод, хубсаhаяа hэлгэжэ удаараа haамни, —аргааханаар хусажа, өөр тухайгаа hануулаадхиха.

Нэгэ удаа ерэхэдэнь, гэртэмнай эдюулхэ юумэн байбагүй. Мяханай зүйлдэ, колбасада дуратай (теэд түүхэй мяха үгэдэггүйбди, хүнэй нохойе бузартуулаа hаа, хашартай). «Дина, бэлэн юумэ үгы, гэртээ хариш даа»,—гэжэ үүдээ нээгээд хэлэхэдэм, саг дары ойлгоод ябашоо hэн.

Үглөөдэрынь намайе хараад, огто обёороошогүй хэбэр үзүүлбэ. Гайхабаб. Үсэгэлдэр гомдоо гээшэ ха гэжэ ойлгобоб. Бүхы түхэлөөрөө «гуйраншан бэшэб» гэhэн юумэдэл, урдуурни омогоор ябахадаад саашалшаба. Теэд яахаб, янгалhан шамда ямаа долёолгохо бэшэ аад... Хэдэн үдэр үнгэрхэдэл, Дина гомдолоо мартажа, сагаарба хэбэртэй. Али үлдэхын зоболон баарhаниие баалаба ха гү? Яаба хэбэшье, дахинаал хоюулан дүрбэдэхи дабхартаа хаа-яа дахасалдаад гаранабди.

...Юумэнэй хомордоходо, гэр тойронгоймнай амитаншье хүрэтэрөө хохидонол. Энэл ушарhаа Динын монсогор харахан нюдэд уhатана бэшэ гү?

Г. ТУРТУЕВА.

«АЛБА ХЭХЭДЭ, АХА, ДҮҮ ҮГЫ»

...бликын Верховно Соведэй комитедэй ...К. Языков телевиденийн ...ай уулзажа, ...ахихын орёо ...удалнуудаар ...ө үнгэргэбэ.

...ёhо сахиха ...асуудалнууд ...ү. Хуулиин ...ү үхибүүдэй ...ябадал hүүл-...арын туршаа-...нгээр ургаа, ...нгэ ябадал— ...мүн урдань ...оной зүгhөө ...р баhал оло-...өөр, манай ...мор колони-...дадаг хүнүү-...ажал хэнэгүй. ...гөө хахадынь ...маршье олзо ...й. Мүнөө бү-...нэ сэн дээ-...ь ахирдаад, ...а шахуу да-...шэ. Юрэдөө, ...байдал хүл-...гөөтэйхэн, тиигээдшье hаяар амнисти хүлеэгдэнэ. Ажалаар хүниие хүмүүжүүлхэ, арюун ябадалтай болгохо зорилготой эмхи зургаануудта (ИТУ) байлгагдадаг хүнүүдэй ажал хэжэ, олзо оршо асаралга ажамидаралгадань hокологдодог мүнгэтэй 11 миллион түхэригөөр алгасадаг hаа, мүнөө энэ тоо 16,2 миллиондо хүрэнхэй. Хөёрдохинь, республика дотор химидэ байhан 800 хүнүүдтэй предприятинууд хэлсээгээ өдөжэ, хамтын байрануудhаа гаргаhан, юрэдөө, тэдэнэр миин лэ хото соогуур зайгуултана гээшэ. Гурбадахяар, Загарайн райондо сүлэлгэдэ эльгээгдэhэн хүнүүдэй дунда ажал хэхэ дурагүйшүүл олон. Эдэнэр харинн гүрэнэй зон болоно, hөөргэнь эльгээхэ гэхэдэ, мүнгэн зөөри баhал үгы. Гэмтэ ябадалай тоо эдэнэр мүн лэ олошоруулна. Жэшэнь, сүлэлгэдэ байhан нэгэ хүн шэнэ жэлэй урдахана нэгэ hарын туршада подполи соо 11 наhатай хүбүүхэниие байлгаад, хүсөөрөө эдлэдэг байгаа. Бэдэрэлгэдэ ороhон энэ хүбүүн эсэсэй эсэстэ олдоо бэлэй, харин гэмтэн боожо үхэшоо. Манай медигүүд—наркологи, психологууд, сүүдэй медицинскэ шэнжэлгын бюро мүнгэ зөөреэр 1/3 хэмжээндэ хангагдадаг. Эдэнэр «салин hайнаар түлэгты, үгы hаа, үхэhэн хүнэй бөе, эдлэб эсын шархануудые шэнжэлхэгүйбди» гэжэ hөөргэдэнэ. Үсэгэлдэр Таксимодо ба хотын Советскэ райондо соробхилhон имагтал хөёр түймэр 1 миллион түхэригэй гарза хэбэ. Түймэр сарадаг албанай начальник «бензин, тоhо түрхилгын материал үгы, нэгэ миллион шахуу мүнгэн хэрэгтэй, туhалыт» гэжэ эринэ. Гэмтэ ябадалтай тэмсэхэ зорилготой комплексно программые мүнгэн зөөреэр хангаха талаар республикын Министрнүүдэй Совет ямаршье хэмжээ, шидхэбэри абанагүй. Тиимэhээ эмхи гурим эбдэhэнэй түлөө яла тохолгын, эзэгүй зөөри хуряажа абаhан мүнгөөр республикын эмхи гурим сахилгын жаса байгуулха гэhэн шидхэбэри абаа бэлэйбди. Гэбэшье тус жаса ехэ нэмээгдэдэгүй, юундэб гэхэдэ, районой зонхилогшод яла түлэлгэ гэхэ мэтээр ороhон олзые районойнгоо хэрэгүүдтэ гаргашалаа hаа, дээрэ гээд, аалиханаар бүтүү баряад hуудаг заншалтай. Эндэшье бидэнние зөмэлхэ зон олдобо. Республикын финансын министр М. Г. Намсараев «гурим сахилгын жаса байгуулга — хуулида харша хэрэг» гэhэн удхатай бэшэгүүдые эльгээнэ, шуяа татана. В. Б. Сагановай гар табилгатай бэшэг мүн лэ бидэниие зэмэлhэн удхатай. Харин нютагаа өөhэдөө хүтэлбэрилгэ тухай хуули дотор нимэ жаса байгуулга зүбшөөгдэhэн шуу. Тиимэhээ бидэ хуули буса ямаршье хэрэг эрхилөэгүй болоноб. Гурим журам сахилгын орёо шухала асуудалнуудта анхаралаа хандуулха уялгатай зонхилогшод энэ уялгаяа мартанхай хаш гээд hанадаг болонхойб. Финансын министерство hаяhаг 1.300 мянган түхэригөөр хүнгэн машина худалдажа абаа. Энэ мүнгэн гурбан hургуулинн багшанарта жэлэй туршада салин хүлhэ түлэхэдэ, байшангай зahабарилга хэхэдэ хүрэхэ бэлэй. Харин хуули ёhо сахилгада мүнгэ харамнадагынь гайхалтай.

— Гүрэнэй хүдэлмэрилэгшэдые аттестовалха гэhэн Президентын Зарлигай бэелүүлэгдэжэ эхилхэдэ олзын хэрэг эрхилдэг гэр бүлынь гэшүүд анхаралда абтаха гү?

— Засаг баридаг, хүтэлбэрилхы эмхи зургаанда хүдэлмэрилдэг зоной аттестаци үнгэргэхэдөө заабол дутын түрэлэй хүнүүдые—ямар коммерческэ байгуулалтада ажалланаб гээд ажаглан асуулта хэхэбди. Олзын хэрэг эрхилэгшэд засагтай нийлэхэдээ, ехэ хэмжээгээр эдилгэ абалга ушаржа болохо гээд бүгэдэдэ мэдээжэ. Хаража үзыт даа. Районой хүтэлбэрилэгшэ аад, яагар нэгэ бага предприятиин, фирмын директор болоод байха зон бии. Үгыцшье hаа, хүбүүниинь, дүү, ахань коммерческэ байгуулалтада хүдэлмэрилдэг байна. Тиимэhээ нимэ хүтэлбэрилэгшэ засаг хэрэглэн, нэн түрүүн өөрын фирмын хэрэг, олзо оршыень нэмээхэеэ эрмэлзэдэг. Тиимэ зониие тушаалhаань буулгаха хэрэгтэй. Алба хэхэдэ, аха дүү үгы гэлсэгшэ гүб даа.

— Нэрээрнь нимэ хүнүүдые нэрлыт...

— Баримта материалнуудые баталhанай удаа нэрэ нэрээрнь нэрлэхэдэ болохо. Иимэ ябадалнууд заханаа эхилээд олдохол,

— Харгын аюулгүй байдал сахидаг инспектортэ гурим хазагайруулhан 15 ушар сүүдхын туршада эли-рүүлхэ гэhэн түсэб бии гээд дуулааб. Иимэ hураг зүб гү?

— Тиимэ түсэб ороидоошье байхагүй.

И. ГОМБОИН.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ АНХАРАЛДА

Буряад Республикын Верховно Соведэй IX сесси Буряад Республикын Верховно Соведэй заседаниинуудай зал соо 1992 оной июнийн 8-да үглөөнэй 10 часта нээгдэхэ.

Арадай депутадууд болон сессидэ уригдагшад заседаниинуудай залай фойе соо сессинн нээгдэхэ үдэр үглөөнэй 8 час 30 минутаhаа бүридхэлдэ абтаха.

Буряад Республикын Верховно Соведэй Президиум.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

1-дэхи нюурта. «Хүнүүдтэ туhалха зорилготойбди» — уншагшын түрүү бэшэг.

«Хабарай тарилга-92»—мэдээсэлнүүд.

«Алба хэхэдэ, аха, дүү үгы»—Г. К. Языковай хэhэн пресс-конференциhээ тэмдэглэлнүүд.

Үдэрэй үзэгдэлнүүд. «Дина».

2-дохи нюурта. «Буряад Республикын Верховно Соведэй IX сессиие уттуулан»—материалнуудай суглуулбари.

«Дүй дүршэлтэйнь танилсаба».

Дэлгүүрэй оршондо түрэhэн бодолнууд. «Таha дүүрэн абагшад «геройдол» бээ тоолоно».

3-дахи нюурта. Субботын үдэрэй «Толи».

4-дэхи нюурта. Оршон тойронхи байгаалиин хамгаалха бүхэдэхэйн үдэртэ зорюулагдаhан материалнуудаа.

Буряадай радио—агаарай долгиндо.

Буряад Республикын Верховно Советэй IX сессиие үгтуулан

СЭХЫЕНЬ ХЭЛЭХЭ ХЭРЭГТЭЙ

Хуули гаргалгын, хуули ёһоной ба гурим журам сахилгын асуудалнуудай талаар, Гүрэнэй байгуулалтын ба нюусагүйгөөр мэдээсэлгын талаар комитедүүдэй хамтын заседани боложо, сесси дээрэ харагдаха олон асуудалнуудые уридшалан зүбшэн хэлсэбэ.

Зүбшэһэн түрүүшынь асуудал гэхэдэ, Буряад Республикын Конституцида «Нютагай захиргаан тухай» хуулида хубилалта болон нэмэлтэ оруулха хуулинуудай проект болобо. Энэ асуудалаар элидхэл республикын Верховно Советэй Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшо В. В. Саржан хэлэ. Энэ асуудалаар элидхэл Гүрэнэй байгуулламжын ба нюусагүйгөөр мэдээсэлгын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Н. П. Быков сесси дээрэ элидхэл хэхэ байгаа юм. Теэд тэрэ үбшэлжэ, сессидэ байжа шадахагүй болюнхой. Ушар иимэһээ энэ асуудал В. В. Саржанда даалгагдаба.

Юундэ Буряадай Конституцида иимэ хубилалтын хэгдэхэ болоод байһые элидхэлшэ сугларагшадта ойлгуулхые оролдоо. Тиихэдээ «Нютагай захиргаан тухай» хуули баталан абахадаа яаха аргагүй ехэ алдуу гаргаһан байнабди гэжэ сэхэ хэлэбэ. Юуб гэхэдэ, мүнөө болоходо энэ хуули юридическэ ямаршье хүсэгүй болоод байна ха юм. Тэрэнэй иимэ байхагүйн тула, ёһотой хуули болгохын тула Буряад Республикын Конституцида (Үндэһэн хуулида) энэ асуудалаар хубилалтануд, нэмэлтэнүүд оруулгдаха байгаа. Иимэ юумэн мүнөөшье болотор хэгдээгүй байна.

«Хуули бэлдэжэ байһан хүнүүдэй, юристнүүдэй иимэ юрын, ойлгосотой асуудалда анхараагүй байһаниинь гайхалтай. Энэмнай хуулита юумэн гээшэ гү гэжэ бододогүй байна гээшэ гү? Энэ асуудалай сесси дээрэ хүлгөө татаха байһаниинь ойлгосотой. Урда сесси дээрэ энэ хуулида хубилалтануудые оруулха асуудалай табигдаашье һаань арадай депутадууд зүбшэхэ зүйлһөө гаргаа һэн.

Энээниие ойлгоһон эдэ комитедүүдэй гэшүүд алдуугай гаргагдаһан тухай арадай депутадуудта сэхэ хэлэхэ гэһэн дурадхал оруулаа. Энэ хуули Россин экспертнүүдтэ эльгээ гэжэ, гол түлэб дэмжэгдэһэн байха юм. Гэбэшье олон асуудалнуудые Россин хуулиһаа ондоо, шухала асуудалнууд хаягдашаһан байна. Тиимэһээ энэ хуулида хубилалтануудые, нэмэлтэнүүдые оруулха ёһотой болоно.

Энэ хуулиин абтаһанай һүүлээр олон поселково, сельскэ, сомоной соведүүд үгы болоо. Улаан-Удын райсоведүүд мүнөө баһал үгы. Энэмнай зоной һанамжа элирүүлэнгүй хэгдэһэн ябадал болоно. Өөһэдыгөө тарааха тухай шидхэбэри соведүүд өөһэдөө абаха ёһотой юм. Энэ хадаа эрхэтэнэй эрхэнүүдые хазагайруулһан хэрэг болоно.

Тэрэшэлэн В. В. Саржан районно Соведүүдэй түрүүлэгшэнэрэй сүлөөлэгдөөгүй тушаалтай болоһон ушарай тэдэнэй хүдэлмэридэ муу нүлөө үзүүлжэ байһыень тэмдэглээ. Энэ асуудалай хэлсэгдэхэдэ сесси дээрэ нилээд ехэ арсалдаан болоо һэн а б даа. Тингэжэ нэгэ райондо хоёр засагай байхагүйн тула тэрэниие нимэ тушаалтай болгохо шидхэбэри абтаха, Хуули соо оруулгдаһан байгаа. Энэ асуудал мүнөө баһа дахин табигдахань гээшэ. Хуули гаргалгын, гүйсэдхэлгын засагуудые эли тодоор илгаруулха тухай эндэ хэлэгдээ. Гадна хуули соо «Бага Совет» гэжэ ойлгосо байхагүй юм. Үнэн дээрэ Улаан-Удэ, Хяагтада нимэ Соведүүд байгуулагданхай. Тиимэһээ энэ асуудал зүбшэгдэжэ, хуули соо баһал оруулагдаха байна. Юрэдөөл, тус хуулида олон юумэн дутуу, олон юумэн нэмэгдэхэ, хубилгагдаха болоод байна.

3 седани дээрэ энэ асуудалаар үгэ хэлэһэн комитедүүдэй гэшүүд алдуугай гаргагдаһые нэгэн дуугаар мэдэрээ. Тиихэдээ тус хуули мүнөөнэй сесси дээрэ гаргахагүй, харин нэн түрүүн энэ асуудалаар хубилалта Буряад Республикын Конституцида оруулхые дурадхаа. Энэнь зүбшье хаш гэжэ һанахаар. Урдахи сесси дээрэ энэ асуудалые арадай депутадуудай зүбшэхые арсаһые хараада абаха хэрэгтэй. Мүн баһа бүхыдэнь энэ хуули зүбшэнгүй, хубилгагдаха, нэмэгдэхэ статьянуудаар тусхай тогтоол абаха гэлэншье дурадхал байба.

Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ Л. В. Потапов үгэ хэлэхэдээ гол түлэб энэ хуулиин зүб байһые тэмдэглээ. Юуб гэхэдэ, тэрэнэй абтаһанай һүүлээр энэ хуули «хүдэлжэ» эхилээ. Гэбэшье аргагүй ехэ алдуунуудай гаргагдаһые онсо тэмдэглээ. Россин бусад республика, хизаар болон обл стьнуудай абаһан хуули соо огто үгы юумэн мандайхи соо олон. Эдэ алдуунуудай түлөө бултэ зэмэтэй байһанаа мэдүүлээ. Тиимэһээ тэдэниие заһаха хэрэгтэй гэбэ. Энэ хуулиин гол статьянуудые зүбшөөд, бусад асууд лнуудаарнь тогтоол абахые дурадхаа.

Энэ асуудал сессиин зүбшэхэ зүйлдэ оруулха тогтоол абтаа.

Удаань «Гүрэнэй албанда хүдэлэгшэдэй эдилгэ, абалгатай, тушаал хэргэмээ хэтэрүүлһэнтэй тэмсэхэ тухай» Россин Федерациин Президент Б. Н. Ельцинэй зарлигые бэелүүлхэ тухай асуудал зүбшэгдөө. Комитедэй түрүүлэгшэ Г. К. Языков оролто үгэ хэлэхэдээ энэ зарлигай гол зорилгонь—гүрэнэй аппарат бэхижүүлхэ болоно гээд тэмдэглээ. Һүүлэй үедэ гүрэнэй албанда томо тушаал эзэлжэ байһан хүтэлбэрилэгшэд гол ажалһаа гадуур элдэб коммерческэ байгуулалтануудые эмхидхэжэ, тэдэниие хүтэлбэрилнэ. Эндэһээ ехэ олзо олоно. Ушар нимэнээ гол үялгаа дүүргэнэгүй. Тиимэһээ иимэ ябуулгануудые тус зарлиг болюулха, үгы хэхэ ёһотой байна.

Манайшье республика соо Соведэй олон түрүүлэгшэнэр коммерческэ предприятинуудые толгойлно гээд хэлэгдээ. Тиимэһээ сесси дээрэ гүрэнэй албан тухай хурим баталгадажа, гүрэнэй хүтэлбэрилэг шэдые шалгаха комисси байгуулагдаха байна. Нүхэр Языковай хэлэһэнэй ёһоор, энэ зарлигай зарим юумэн ойлгосогүй. «Тиимэһээ «гүрэнэй засагай болон хүтэлбэриин зургааануудта ажалладаг зониие» шалгаха гэжэ эли тодо болгохые дурадхаа. Энэ зүб хаш. Юуб гэхэдэ, багша, журналист баһал алба хаагша болоно ха юм. Тэдэниие шалгаһанай хэрэгтэй гү?

Тиихэдээ энэ зүблөөн дээрэ Хуули гаргалгын, хуули ёһо ба гурим журам сахилгын асуудалнуудай талаар комитедэй тоосоон шагнагдаа. Тэрэнэй түрүүлэгшэ Г. К. Языков мэдээсэл хэһэн байна. Тоосоонһоо харахадаа, комитет үнгэрһэн үедэ аша үрэтэй хүдэлмэри ябуулһан байна. Олон хуулинууд абтаа. Эдэ гол түлэб тус комитедэй ороллогоор бэлдэгдэһэн байна. Тиихэдэ Федеративна хэлсээн энэ комитедэй эдэбхитэй хабаадалгатайгаар бэлдэгдээ. Гадна хуули сахилгын органуудай хүдэлмэридэ туһалха талаар ехэ хүдэлмэри ябуулагдаа. Комитедэй үүсхэлээр гурим журам сахилгые, гэмтэ ябадал гаргалгатай тэмсэхэ асуудал сесси дээрэ хэдэн дахин харагдаа. Комитедэй хүдэлмэри хаңамжатайда тоологдоо.

Мүн тиихэдэ гэмтэ ябадал гаргалгатай тэмсэхэ асуудал зүбшэгдэ. Мүнөө үедэ республика соо гэмтэ ябадал, хулиган ааша гаргаха ябадал олошороо. Энээндэ мүнөөнэй тогтууригүй байдал нүлөөлнэ гээд тэмдэглээ. Иланганя, хуулиин наһа гүйсэгүй үхибүүдэй зүгһөө нимэ ябадалай гаргадаг болоһониинь олоной һанаае зобооно. Гадна түрмэдэ байһан зониие тэжэхэ мүнгэн үгы. Урдань эдэмнай ажал хэдэг байһан гээшэ ааб даа. Харин мүнөө тэдэнэй хэхэ ажал үгы болонхой. Түрмэһөө табигдаад, ажал хэдэг «химигүүд» гэдэг зониие ажалаар хангахань, тэдэниие бэлгахань баһал хүшэр болонхой. Тэдэнэй дундаһаа гэмтэ ябадал гаргагшад олошорно. Мүн республика соо манай иишэ сүлэгдэһэн хүнүүд олон. Эдэнэр баһал ажалгүй, байха байрагүй, зайгуултажа ябадаг. Эдэ бүхы асуудалнууд шидхэгдэхэ ёһотой болоно.

М. САНДАНОВ,
манай корр.

«АЙМАГ» ГЭЖЭ ҮГ
ХЭНИИЕ АЙЛГАА ҺЭ

Түрэлхи хэлэ бэшэгээ, ёһо заншалаа хүн... гаа соёлые залуу үетэндөө дамжуулха, са... байдаланнгаа һүлдэ болгон сахижа ябаха хэ... үеын зон хэн хэн гэшэгүй заажа үгэхэ, ал... та дэмжэжэ ябаха ёһотойбди. Энэ талаар ... дууд, монгол угсаатанһаа холодохогүй, ша... ротожо, дүтэлжэ үзэхэ шухала гэжэ һана...

Мүнөө сагта түрэл хэлээ тоохоёо болиг... жо байһамнай гомдолтой. Ямаршье арад, үн... хадаа угсаата соёлоо хүгжөөжэ, бүрин эр... өөрөө арад байхын тула нэн түрүүн түрэлхи... гурим заншалдаа түшэглэхэ эзэргэтэйбди.

Брежневэй үеын «шэнэ» Конституциин ба... манай республикын засагай дээдын зарлигаа... мнай «аймаг» гэжэ үгэ арадаймнай хэлэнһаа... ригдоһон гээшэ. Энэ хадаа монгол, буряад а... рондоо ямаршье холбоогүй гэһэн хүйхэр дар... рата муухай хардалта хэрэгэй үлэгдэл һаабаа... лигай удхаар «аймаг» гэжэ үгэнөө «айгаад... монголой, харин буряадуд ородоор «район»... хэ, нэрлэхэ ёһотой гэгдэһэн байгаа. Энээдэ... Хорин район, Хэжэнгын район, Захаамин... гэхэдэ. Харин мүнөө тэрэ «аймаг» гэжэ м... рэлхи үгээ бусаахын тула республикын засаг... зургаан удаарангүй тогтоод, шидхэбэри аб...

Манай Буряад Республикада аймагуудай... хорёод онһоо эхилжэ, ород гуримаар, хама... дэ бэшэжэ захалһан гээшэ. Ород хэлэ бэшэ... «ск» суффикс бидэ буряадуд баримталж... падеждэ тэрэ үгээ «тушадаг» байнабди. ... Хоринск—Хорин, Закаменск—Захаамин; ... Тункинский—Түнхэнэй, Кижингинский—Хэжэ... нинский—Яруунын гэхэ мэтэ.

Үбэр-Монголдо, Халха-Монголдо айуагуу... рые нэрын падеждэ бэшэжэ, ямар аймаг, ... яб-таб тодорхойлдог байна. Жэшээлхэдэ, ... аймаг, Алашань аймаг, Хэнтэй аймаг, Са... Баян-Үлгы аймаг, Хүбсэгэл аймаг, Булган... мэтэ.

Энээн шэнги, минии һанахада, Буряад Р... бүхы аймагуудай нэрэнүүд нэрын падеждэ ... Жэшээлхэдэ, «Захааминай» бэшэ, харин ... бодото нэрэ—«Захаамин» гээд нэрлэгдэнө... той. Тиимэһээ 1. Захаамин аймаг, 2. Түн... Аха аймаг, 4. Баргажан аймаг, 5. Хураха... Хойто-Байгал аймаг, 7. Байгал Худара айм... аймаг, 9. Яруунa аймаг, 10. Хори аймаг, 11... маг, 12. Хэжэнгэ аймаг, 13. Загарай аймаг, ... Шэбэр аймаг, 15. Бэшүүр аймаг, 16. Хэ... 17. Зэдэ аймаг, 18. Сэлэнгэ аймаг, 19. Тр... маг, 20. Байгал шадархи (Прибайкалье) айм...

Һүүлэй үедэ Буряад Республика гээд яб... бэшэдэг болоһомнай ехэ һайн байна.

Мухар-Шэбэр гэжэ аймагай нэрэ һэлгэ... байгаа. Ушарынь хадаа манай аха, дүү мо... хальмаг зон энэ үгэ эхэнэр зоной амид ... эшхэбтэр үгэ гэжэ тоолодог. Үнэхөөрөөш... бэр гэжэ аймагай түб һууринай нэрээр н... нэлэнхы сагаан талата бүхэли сэхэ Түгны... саашадаа сэхэ руунь Түгнэ аймаг гэхэдэ я...

Энээн тухай хэн хэнгүй бодожо үзэхэ, «... дөө», Буряадайнгаа засаг түрын газарнуу... таарамжатай шидхэбэри абахаар болоо гэ... шэгэй талаар монгол угсаатанайнгаа ойр... нэй гурим дагаха газартань заатагүй хэрэ... гэжэ түүхын эрдэмэй доктор Ш. Б. Чими... зүб хэлэһэн байна.

Митэб ...
дайнай ба ажал...

Буряад Республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо. М. И. Семенов түрүүтэй делегаци Финляндиг ошожо ерэһэн байна. Республикын ой модоной ажахын министр А. Д. Голоушкин, «Забайкаллес» концернын правленийн түрүүлэгшын орлогшо А. Т Кобылкин, Верховно Соведэй Байгаали хамгаалгын, экологиин талаар комитедэй түрүүлэгшэ Ю. Ф. Ефремов, Захаамин аймагай захиргаанай гулваа Б. Ц. Семенов, Буряадай Эрдэмэй түбэй Биологиин институдай хүдэлмэрилэгшэ В. В. Бизюкин гэгшэд тус делегациин бүридэлдэ оробо. Финляндида ой тайга яажа харуулһалдаг, модо бэлдэдэг тухайнь хаража энэ талаар хуулинуудтай танилсажа, дүй дүршэлыень халан абаха зорилготойгоор тэдэнэр тиишэ ошожо ерэ.

Ой тайга хамгаалха, эндэ ажахы эрхилхэ талаар элдэб хараа бодолтой ошоо һэмди, харин дүрбэн үдэр соо Финляндиин фирмэнүүдэй хүдэлмэритэй танилсахадаа, эб нэгэн бодолтой болообди гэжэ М. И. Семенов хөөрэлдөө эхилхэдээ мэдүүлээ һэн. Финляндиг манай республикатай адли газар эзэлдэг юм. Мүн ой модоной нөөсэнь адлирхуу байна. Гэбэшье тэдэнэр жэлдээ табяад миллион кубометр модо бэлдэжэ, олон янзын продукци гаргана. Гадна эндэ саарһа, картон, целлюлозо гэхэ мэтын продукци үйлэдбэрилдэг хэдэн предприяти бии юм. Ой тайгын хахадһаа ехэнхи хубинь үмсын мэдэлдэ үгтэн. хэй, бүхы ой модоной ойрдоол 24 процент гүрэнэй мэдэлэй. Тиимэһээ гол түлэб үмсын мэдэлэй тайга соо модон отологдодог байна. Модо бэлдэхэлэй фирмэнүүд гүрэнэй хуули тон наринаар баримталан сахижа, ажахы эрхилдэг юм.

Модо отолһоной һүүлээр жэл үнгэрһэн хойно һөөгүүдые һуулгажа эхилдэг байна. Юуб гэхэдэ, 30 жэл үнгэрһэн хойно модо отолһон газарта һөөгүүд ургажа захалдаг шуу. Харин манай эндэ 2-3 жэлэй үнгэрһэнэй һүүлээр өөрөө ургана. Финляндида ойдоол 3 питомник бии. Эндэ иматтал элитнэ үрэһэ хүрэнгэ һуулгажа, ороной бүхы фирмэнүүдтэ һөөгүүдые худалдадаг юм. Нэгэ гектар газарта 2 мянган һөөгүүдые һуулгадаг һаань, манай эндэ 5 мянга хүрэтэр һуулгадаг байна. Һайнаар харуулһаһанайнь ашаар бидэнэрэйхиһээ үсөөн бэшэ модон ургана гэжэ республикынь ой модоной ажахын министр А. Д. Голоушкин тэмдэглэбэ. 1910 онһоо хойшо Финляндиин тайга соо нэгэшье түймэр болоогүй. Харин манай республикын дэбисхэр дээрэ байгша оной эхинһээ 300 гаран түймэр үнтараагдаа. Хуулиин ёһоор ой соо тамхи татаһан хүн ялада унаха, түүдэг носообол хоёр жэлэй туршада түймэдэ һууха юм. А. Д. Голоушкинай хэлэһэнэй ёһоор, Ой тайга тухай Хуулида, дүримүүдтэ зохихо хубилалтануудые, нэмэлтэнүүдые оруулха хэрэгтэй. Мүн леспромхозууд саашадаа ажаллаха гэбэл, байгаалида хохидол үзүүлдэггүй техникэ абаха болоно. Эгээл хүшэр асуудал гэхэдэ, шэнэ ёһоор ажаллажа шадаха хүдэлмэришэдые һургаха шухала.

«Эпола» корпорациин буулгаһан фильм сугларагшадта харуулагдаа һэн. Модо отолдог, хэмжүүрлэн тайрадаг түрүү техникэ үйлэдбэрилдэг машина бүтээлгын промышленность ехэ хүгжөөгдэнхэй гэжэ ойлгохоор. «Харвестер» түхэлэй машина модо отолоод, гэшүүһэнһээнь һалгаажа, хэмжүүрлэн тайрана. «Фарвардер» түхэлэй машина модо отолдог, ябталдаг байха юм. Бүдүүн мөөртэй энэ машиныи һөөгүүд, жэжэс дээгүүр гарахада эбдэрнэ, бисалгданагүй. Иижэ техникэ абабал, бензо-хюрөө, гэнжэтэ техникэ огто хэрэггүй болохо жэшээтэй. Эдэ машинануд дэлхэйн 70 гаран гүрэндэ худалдажа хэрэглэгдэдэг байна. Нэгэ леспромхозой бүхэли жэл соо хэхэ ажалые иимэ дүрбэн машина хэхэ аргатай Энэ машина тон үнэтэй юм. «Харвестер» худалдажа абахын тула 7 мянган кубометр хуһа тэдэнэртэ үгэхэ хэрэгтэй. Ехэ валютагүй һэн тула иимэ техникэтэй финнүүдые асаржа, хүдэлгэхэ асуудал хаража үзэгдэхэ. Коммерсантнуудай иимэ техникэ худалдажа абабал, тэдэнэртэ модо отолхо зүбшөөл республикын правительство үгэхэ.

Делегациин бүридэлдэ оролһон бусад гэшүүд элдэб асуудалаар һонирхоһон байна. Республикын Верховно Соведэй комитедэй түрүүлэгшэ Ю. Ф. Ефремов ой тайга соо ажахы эрхилэлгэтэй хуулиин яажа таараалдуулагдаһаар, БНЦ-гэй Биологиин институдай хүдэлмэрилэгшэ В. В. Бизюкин мэргэжэлтэдые бэлдэхэ болон бусад асуудалнуудаар һонирхобо. Тадэнэй хөөрөө шагнаад байхадаа, Финляндиин фирмэнүүдэй бүтээһэн техникэтэй болобол, Байгал шадархи ой тайга соо модо отололгодо зүбшөөл үгэхэ ха гэжэ ойлгохоор байгаа һэн.

А. ДАШИДОНДОКОВ.

ДҮЙ ДҮРШЭЛТЭЙНЬ ТАНИЛСАБА

ӨӨҺЭДЫН КОЛБАСА АМТАТАЙ

Үльдэргын колхоз өөһэдынгөө үйлэдбэрилжэ гаргаһан түрүүшын парти—18 килограмм колбасагаа тон түрүүн нютагайнгаа хүн зондо амтыень үзүүлхэ гэжэ шидэбэ. Бултанайнь мэдүүлһээр энэнь хүн бүхэндэ ехээр һайшаагдаба. Шэнэ мяхаар үйлэдбэрилэгдэһэн колбасагай амтаниинь һайн аад, тэрэнэй сэнгынь районой түбтэ үйлэдбэрилэгдэдэг продуктһаа нилээд хямдашаг гэхэ гү, али килограммынь зуун түхэриг өөр худалдагдаба.

Ямаршье предприяти мүнөө сагта өөһэдын хамһабариин ажахытай байха гэжэ оролдодог гээшэ. Энэ ажахы Монгол орониой бартерна андалдаа хэжэ, колбаса үйлэдбэрилхэ багахан түхеэрэлгэ һаяхан худалдажа абаа юм

Дэлгүүрэй харилсаан үйлэдбэриин эзэд болохыемнай баздаана ха юм. Иигэжэ үльдэргынхид өөһэдынгөө үйлэдбэрилһэн зарим продукцияа ондоо тээшэнь сүлөөтэ сэнгээр худалдажа, ажахынгаа жасада олзо оршэ оруулхаар хараална бшуу.

В. ЖИГЖИТОВ.

Яруунa.

Мухар-Шэбэрэй тоһоной завод аймагай ажахынуудһаа оролһон сагаан эдеэ буйлуулжа байдаг. Дэлгүүрэй харилсаануудта оролгын орёо үедэ продукциингаа шанарта онсо анхарал табиж байдаг. Продукциин шанар һайжаруулгада тоһоной заводой ахалагша мастер Чимитма Нимбуевагайшье хубита ехэ юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ахалагша мастер Ч. Нимбуевае ажалдаа байхыень харанат.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

САГАА ГЭЭНГҮЙ...

Урдамнай ехэ ажал хүлеэнэ. Бүхыдөө манай бригада 3116 га сабшалангай газартай, тэрэнэймнай 1497 га газарынь уһалуурин юм. Бригададамнай мүнөөдөө мөөрэтэ 3, гэнжэтэ—ДТ-75 түхэлэй 2, хүсэ ехэтэй—Т-130, Т-100 түхэлэй тракторнуудтайбди. Хамта дээрээ 12 хүн ана мана хүдэлжэ, наг шэбхэ сабшалангай газар дээрэ зөөнэ, тараана. Тиихэдэ минеральна үтэгжүүлгэ оруулагдахаа гадна, газар ёһотойгоор уһалагдажа байна. Эндэ манай эрхим луговодууд—Ц. Аюров, Б. Ямпилов, Ц. Жамьянов гэгшэд нарата үдэрые һамбаашалан эртэ үтлөөнһөө эхилээд, үдэшэ харанхы болотор, эсэхэ сусахые мэдэнгүй гартаа хүрээеэ барижа, гайтай ехэ зайда ябажа, сабшалангаа уһална. Энэ ажал Урда, Хойто Шанаада үнгэргэгдэнэ. Апрелиин 20-һоо эхилнэн аад, мүнөө энэ ажалаа дүүргэхэ дүтэлжэ байна.

Минии һанахада, энэ жэлэй ургаса нёдондонойхиһоо муу бэшэ байха ёһотой. Юуб гэхэдэ, газарай хүрьһэндэ шниг нойтон дуталданагүй, уһаршье мүнөө элбэг байнабди. Нёдондо зун уһалуурин газарай га бүриһөө 11 центнер һайн шанартай үбһэ абажа шадаа бэлэйбди, харин энэ жэлдэ ямаршье уларилтай сагта бага бэшье абахаяа оролдохобди. Тиимэһээ апрель һараһаа эхилжэ, ажалдаа хамаг анхаралаа хандуулжа, агротехническэ хэмжээ ябуулгануудые һайнаар эхидхэжэ, нуга сабшалангаа һайса уһалжа, ерээдүйн ургасада бэлдэнэбди.

Бригадын гэшүүд булта механизаторнууд, үни удаан хүдэлнэ, дүй дүршэл ехэтэй болоһон зон. Тиимэ тула ажалнай амжалтатай, урагшатай ябаха аабза гэхэ найданабди. Хүн бүхэн ердахи даалгагдаһан ажалдаа харюусалга ехэтэйгээр хандажа, үндэр сэгнэлтэтэйгээр үнгэргэхэ бэзэ гэжэ һанагдана.

Энэ зундаа хура бороогүй, хуурай байхаар хараалагдана, харин намар тэгшэ уһа, бороогоор элбэг, шиг нойто ехэтэй байжа болохо гэжэ би һананаб. Тиимэһээ хабарайнгаа бүхы хүдэлмэриие хаба соонь, үндэр сэгнэлтэтэйгээр, шанартайгаар үнгэргэжэ, унжагайрангүйгөөр бүтээжэ, июлиин 10-һаа үбһэндөө оролжо, богонихон сагай болзор соо, өбтэй эстэйгээр энэ шухала ажалаа—үбһэ тэжээлээ бэлдэхэ, хуряажа абаха түсэбтэйбди. Хараалһан эдэ зорилгонуудаа бэелүүлхын тула бүхы арга боломжонууд манда бии.

Гөхэтэй хамта энэ жэлдэ хонишодой бригадануудта нуга сабшалан үгтэхэ. Жэшээнь, эхэ хонидые харадаг бригадада—50 га, һубай хонидой отарада—30 га сабшалан даалгагдажа, тэндээ өөһэдөө үбһэеэ бэлдэхэ, хуряаха болоно. Нёдондо жэл өнэ бодото хэрэг бэелүүлһэмнай муу бэшэ үрэ дүн үгөө һэн. Хонишод 50 га газар дээрэһээ өөһэдын хүсөөр 500 центнерһээ дээшэ эрхим шанартай үбһэ абажа, хүсэдөөр өөһэдыгөө һангаа бэлэй. Тиимэһээ 50, 30 гектар газар хубаарилхада, хүсэд хүрэхөөр харааладана.

Үлүү сагаа гэзнгүй, хаа хаанагүй ажалаа адли тэгшээр эхилжэ, амжалтатайгаар ябуулжа байгаа хадаа, зундаа ямаршье сагай уларилай болоо хада, нинтынгээ малые хүсэд хүрэхэ бүдүүн тэжээлээр хангаха аргатайбди, хэхэшье ёһотойбди. Тэрээндэ хамаг анхаралаа хандуулнабди, хүсэ өлсүүлжэ, хүсэдөөр бэлдэнэбди.

Б. ДЫЛЫКОВ.
Хэжэнгын таряашанай ажахынуудай эблэлэй сабшалан харуулалагшадай бригадир

Дэлгүүрэй оршондо түрэһэн бодолнууд

ТАҺА ШҮҮРЭН АБАГШАД ШАДААБДИ ГЭЭД ТООЛОНО

Колхозуудые шэнэдхэн хубилгаха, газар уһаяа эзэдтэй болгохо туушаа һүүлэй үедэ ходо хэлсэдэг болоһониинь баһал ойлгосотой. Ажахы эрхилхэ гурим тухай гол түлэб хөөрэлдөөн гарадаг байна гээшэ. Колхозууд жараад жэлэй хугасаа соо өөрынгөө һайн талые харуулжа шадабагүй, тиимэһээ эдэ хамтын ажахынуудые шэнээр хубилгаха саг хүрэжэ ерэбэ гэжэ радио, телевиденеэр хэлэгдэнэ, харуулагдана, газетэнүүдтэ бэшэгдэнэ.

Һүүлэй үедэ энэ талаар хаа хаанагүй хамтын ажахынуудай орондо таряашадай, фермернүүдэй ажахынууд байгуулагдажа эхилэнхэй. Дээрэһээ үгтэһэн зарлигай ёһоор үмсөөрөө гараад, ажаллаха дуратай таряашадта колхозуудай газарынь дамжуулан үгтэхэ ёһотой болоно. Юрэдөөл, урданайнгаа өхин шатын һуудал байдалдаа дахинаа тэхэрижэ бусаха баатай болобо хабди. Манда шэнэ юумэн хэзээдэшье хүшэрхэнөөр аад, аалиханаар, нобшошогоор нэбтэрүүлэгдэдэг гэжэ бидэ бултадаа ойлгодогбди, мэдэрдэгбди. Тэрээнһээ гадна шэнэ хэрэг эрхилэлгэдэ хэзээдэшье тэрэнэй тала баригшад, мүн зүришэлдөөшэдшье хододоо байдаг ааб даа.

Россин Президентын үнэрһэн жэлэй декабрь соо гаргаһан Зарлигайнь ёһоор колхоз бүхэндэ мүнөө колхозчинуудай, пенсионернүүдэй зөөри зөөшын, газарайнь, мүн нютагай алба хаагшадта газарайнь пайхубитые хубаарилха тусхай комиссинууд худэлмэрээ өхилэнхэй юм.

Энэ жэлэй хартын һүүл багаар район соогоо түрүүлэн, «Улаан Аха» колхозой нинтын суглаан үнгэргэгдэжэ, энэ колхоз таряашадай ажахынуудай ассоциаци болгогдон эмхидхэгдэһэн байгаа. Тиихэдэ зарим хамтарха дурагүйшүүл өөһэдынгөө хубиин газар уһала, зөөри зөөшээ абажа, амжараа үмсэ болон таһаржа тараба. Иимэ хүнүүд тиимэшье олон бэшэшье һаа, яһала байгаал даа. Одоол эндэ тоосолдоон болоо гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Хэндэ, хэды шэнээн газар үгтэхэб, хэндэ оройдоошье үгтэхэгүйб гэһэн шиг шуурган, хэрэлдээн болоо Хамтын ажахы хүгжөөхэ хэрэгтэ хэды шэнээн хубитаяа оруулһаяа мэдэхэшьегүй заримашуул шадаал һаа, пай гээшье ехээр шүүрэжэ абаха гэжэ оролдоһон байгаа. Колхозой үйлэдбэрнин ветерануудмүнөөдэрэй пенсионернүүд хоёрой хоорондохи онсо илгааень одоол эндэ ойлгожо абаха хэрэгтэй байгаа бшуу. Тэрээнһээ гадна зөөри зөөшын пай дээрэ баһал табиһаа үндэр наһатайшуул гушанһаа дээшэ наһатай залуушуул хоёрой хоорондохи илгааень баһал тодоруулха шухала болоо. Гушатай хүнүүдһээ табитайшуулынь ажахынгаа хүгжэлтэдэ хубитаяа ехээр оруулһыень хэлээдшье ялалай. Залуушуул гээшэмнай эшэхэ нюургүй хадаа бэлэн юумэн дээрэ ерэжэ худэлөөд, ажахынгаа хүгжэлтэдэ тиимэ гэхээр хубитаяашье оруулжа үрдингүйгөөр схэ юумэ абаха, һайн газар эзэлхэ гэжэ оролдоно. Гансашье Хужирта бэшэ, мүн Саланда (эндэ суглааниинь апрелиин 18-да боложо үнгэрөө) өөһэдынгөө һайн дураар бэшэ, харин районой хүтэлбэрилхы тушаалда дэбжүүлэгдэжэ, колхозыюо гаража ошогшодто өөһэдынь хубиинень (пай) үгэхэгүй гэһэн хэралдээтэй шууяа гушатай-дүшэтэй хүнүүд гаргаба.

Россин правительствын абаһан тогтоолой ёһоор иимэ хүнүүдтэ газарай болон зөөри зөөшын пай үгтэхэ ёһотой байгаа бшуу. Жэшэлхэдэ, «Улаан-Ахада» үсэгэлдэрэй хонишон Ц. Цыбиков, механизаторнууд Д. Ш. Будаев, А. Т. Самбаев, А. Р. Замбалов, ветеринарна худэлмэришэн Д. С. Цыбиков, дунда шатын звеногой үнинэй хүтэлбэрилэгшэ, арадай депутадуудай районно Соведэй зууршалгаар районойнгоо түб һуурин ажаллахаяа эльгээгдэнэ А. Ж. Дыржинов гэгшэд хубитануудаа абаха эрхэгүй байшоо гэжэ эли болонхой. Цырен Цыденович Цыбиков үбшэн бэсэ гамнангүйгөөр хэдэн олон жэлэй хугасаа соо түрэл колхозоо худэлөө, зунай һарануудта холыш бэлшээридэ ажаллаа, һүүлэй хэдэн жэлэй туршада хонишодой отара даажа ябаа. Тэрэ мүнөө пенсидэ гарахадаа, колхозтоёо «хахасаһан» болоно гээшэ гү? Үгы ааб даа. 1991 оной зунай-намарай үедэ хонишоноор ажаллаһан гэжэ би һайн мэдэхэб. Ажал хэдэг пенсионернүүдэй списогтэ тэрэниие оруулаашьегүй һаа, зөөри зөөшын, газарай пайда хүртэлсэхэ пенсионернүүдэй списогтэ оруулха ёһотой байгаа бэшэ юм гү? Бэшэ дүрбэн хүбүүд ондоо эмхинүүдтэ худэлбэшье, колхозой хүтэлтэдэ хубитаяа яһала оруулалсаһан байна. «Бурводстрой» нэгэдэл гү, али ветеринарна станци колхозтой нягта холбоотой худэлдэг ха юм. Эдэ эмхинүүд ажахын хүгжэлтын түлөө оролдодог байһаншье, мүнөө байһан зандаашье гээшэ, Механизатор-хүбүүдтэ баһал пайень хубаарилалсаха ёһотойл даа. Саланда энэ асуудал зүб тээшэнь һаяхан шидхэбэ. Дээдын эмхинүүдэй зууршалалгаар эльгээгдэһэн колхозчинуудай асуудалые баһал шидхэхээр гэжэ һанагдана. Жэшээлхэдэ, Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой нимэ 2—3 хүн пай абаха списогтэ оруулагдаһан байгаа бшуу.

Хужирта һаяхан ябахадаа, зөөри зариин зонтой уулзажа хөөрэлдэхэдөө, «Улаан-Аха» колхоздо эмхи гуримгүй байдал, худхаһан, хуймаһан ябадал бии гэжэ ойлгобоб. Хэншье ажал хэхэеэ болинхой юм хаш. Бултадаа үмсынгөө ажал эрхилнэ, загаһа барижа бэсэ сэнгээнэ. Аха голой мүльһэнһөө һалажа эхилхэдэнь, тэндэ тракторнуудай, элдэб түхалэй автомашинануудай, мотоциклнуудай олоороо обоорон байхыень заатагүй харахат. Колхозой мэдэлэй гэр, байрануудые задалха, түлеэн болгохо, зөөжэ гэр гэртээ абаашаха, ажахын автомашинануудые, худөө ажахын техникэ, косилка, тармуур болон бусад түхеэрэлгэнүүдые задалха, абаашаха ябадал эндэ юрын хэрэг болошонхой.

— Мүнөө үедэ хэн нэгэниие худэлыш гэжэ баалаһанайшье хэрэггүй болонхой. Колхозоороо үлэхэ гүбди, али үмсэ боложо таһарха гүбди гэһэн ори ганса асуудал бултанай һанал бодол эзэлэнхэй,—гэжэ худөөгэй захиргаанай зайһан Ж. Д. Самбялов тайлбарилна. — Колхозые шэнэдхэн хозяйствуудай асуудалые баһал шидхэхээр гэжэ һанагдана. Жэшээлхэдэ, Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой нимэ 2—3 хүн пай абаха списогтэ оруулагдаһан байгаа бшуу.

Хужирта һаяхан ябахадаа, зөөри зариин зонтой уулзажа хөөрэлдэхэдөө, «Улаан-Аха» колхоздо эмхи гуримгүй байдал, худхаһан, хуймаһан ябадал бии гэжэ ойлгобоб. Хэншье ажал хэхэеэ болинхой юм хаш. Бултадаа үмсынгөө ажал эрхилнэ, загаһа барижа бэсэ сэнгээнэ. Аха голой мүльһэнһөө һалажа эхилхэдэ

ТОЛИ

ТООНТО НЮТАГАЙ ТООҺОНШЬЕ ГОЁ

Тэ энэ сагта хүнүүдэл тон хүнэй болоод байна бэе дээрээ үзэнэ, ядаралданабидэнэй һанаае хүсэн бии. юонто нютаг юм. онгор эхэ нютаг зүрхыеш эзэлдаг, уряалдаг, урма зоригоор ха юм даа.

ее түрэһэн нютаг хүн болоно ан хүн гээшэб. ихан тоонтодоо үй һаа, эхэ нютой ажабайдалые адахагүйе орол. рхожол, амжалжал ябадагби. у наһаяа зэргэлтосхондо ажалгуурайнгаа тоонто — нютагаарин эртэй эрдэм хуби заатай

гасатан болохо динжабтан бүХөөрхэдөө ажаын модоной хуаа-яа ажалаараа д, зорюута эрнэй үнеэ һаалридэ малаа гарод бодоод, газаа шэнэһэнэй хонамар сорьёмоорын доигодохо ундалжа байхаа даа, сэдьхэлэй дэ абтажа, олотухай бодоммэш. Хүнэй бобага наһан, эхэ ас гэжэ сахилухаандаш зуорё соогуур ан зүлгэ ногоон алжа ябахадаш, ын дундуур ха-

заар моритой, ута ташуур барьһан, үмсын үхэрнүүдые үйлсын дундуур юрьесэ туунан, шанга шангаар дуу дорьбоон болоһон Жалсанай Цэпэлма гэжэ эхэнэр: «Эзэсэ һажаажа нишэ тишээ тэрьелдэг, буридаг бури зантай малнууд агшаб»,—гэжэ ябажа, үхэр малые хүл хөөрсэг туугаад лэ, Бэрхын гүбэ тээшэ гү, али Арангата тээшэ ябашахал даа. Хөөрхын үйлсын шабар шабар һэн гү, зарим хонхосог дайралдашоо һаань, бэлээр хүлөө татажа абаха гэшэ бэрхэтэй.

Хэжэнгын эхин хадаал эхин, үһан эхиндээ хэды арюун бэ, нимэ арюун үһаар ундалһан зоной дундаһаа бэлигтэй зон түрэжэ, нютагаа суурхуулаал: Сүндэб Рабсалов, Чойжо-Нима Генинов, Хоца Тихеев, Цокто Номтоев, Даша-Жамса Гунзынов, Гунга Туденов, Дугаржаб Баяртуев, Дансаран Доржогутабай, Виктор Гунгаров, Владимир Гунзынов гэгшэд. Алдарта хүбүүднай хэтэдээ Хөөрхынгөө нэрэ хүндые үргэжэ, нэрлүүлжэ ябанад ха юм, омогорхонобди.

Сагай эрьесэ һонин. Хөөрхэ нютаг хэр үгһаа хүбүүд үринэрөөр баян, ажалда абьяастай, сэхэ сэбэр абаритайнууд, жэгтэй һонин зон юм. Тиимэл хадаа нютагаархидни түбхинэнхэй һайн байдалтайнууд, ажалша, малша, хүндэмүүшэ. Үнэр бүлэнэр баһал олон даа: Гармын Аюурт н 3 үринэртэй. Бултадаа нютагтаа айл аймагууд. Гэр байрануудайнь томонууд гээшэнь, Аһан томо гэр хараад. Аюуртанай хүбүүдэй гү гэбэл, алдахагүйш. Доржогутабай Дансарантан 8 үринэртэй, булта түбхинэнхэй. Гунзынов Даша-Нимаган 7 үхибүүдтэй—булта дээ-

дэ һургуулитай, элдэб мэргэжэлтэн. Дармажабай Галданжабтан 7 үхибүүдтэй, булта түбхинэнхэй.

Залуушуул—минии һурагшад баһал олоной эжы, абанар боложо, үдэжэ, жаргажа ябана. Тиихэдэнь баясадгби.

Нютагтамни дунда һургуули, хүүгэдэй саад тогтонхой, үйлсэнүүдынь асфальт хушалтатай болонги. Эм домто Хужарта нуурай эрьедэ торходо ородог корпус-гэр табигдажа, шаажан ваннануудые тодхонхой. Эдэ бүхы ажал «Хөөрхын» совхозой хүдэлмэришэдэй гараар бүтэһэн гэжэ эли. Директорынь М-Б. Дондоков байһан юм.

Хужарта нуурай аршаан тухай онсо хэлэхэ бодолтойб; минии мэдээ орохоо эхилээд, холо ойрын зон ерээд, эрьедэнь модон гэрнүүд соо модон торходо аршаанда һуужа, тулгуур таягуудаа хаяад ошодог юм гэлсэгшэ һэн. Мүнөөшье тэрэл хэбээрээ шахуу. Би өөрөөш үхибүүн ябахадаа, хүлэйнгөө үеын шархирхада, хэды дахин торходо һуужа, үбшээ гээһэнби.

Нэгэ нимэ ушар тухай хэлэхээ һананаб. Хэды жэл үнгэрөө даа. Намтай сугтаа ажалладаг багша Сэсэг Егоровнагай дохолжо ябахадань:

— Ягаабта?—гэжэ һонирхобоб.

— Хүлэймни табгай үбдэрэ, больницада амшэлүүлээб, ондсош болоногүй, — гэбэ. Нимэ харюу дуулахадаа:

— Хөөрхын шабар бии һэн. Тэрээгээр шабаад үзөө һаатнай, ямар байгаа хаб,—гэбэб. — Тэрэл үдэшэндөө ерэжэ, шабараа абаашаад, гурба дахин шабаһаниинь, үбдөөгүй юм шэнгеэр, тэрэ багшын хүл эдэгэшэбэл даа.

Нимэл гайхамшаг эмтэй домтой аршаан гээшэ. Хөөрхынхид харгы шадархи эрьеынь хорёолжо, хойрог улад консервын баанха, шэл шонхоёо эрьедэнь хаяжа, үһаарнь машинаяа угаажа, бузарлажа байхань бараг болоо хэбэртэй агша. Нуурай хамгаалгагүй байдал тухай Ц. Номтоев «Хужарта нуурай эрьедэ» гэһэн статья бэшэжэ, һүбэлгэн нютагаархидни нуурааа хорёолжо аршалба ха юм.

Нимэ ехэ эмтэ домто аршаан гээшэмнай эзэтэй, харууһатай байдаг ёнотой гээшэл ааб даа.

Хоёр-гурбан жэл болошобо ха. Хүбүүнтэнэрэ Хужартын эрьеһээ шабар тээгээд, һанаа амархан Новокижингинск ошобобди. (Хүбүүнтэмни тэндэ байһан байгаа). Тэндээ хонохо зуурааа, нэгэ һонин зүүдэ харабаб. Тэрэ үедэ Даржаагай Суббото гэжэ үбгэн үһа халааг. шаар аршаан дээрэ олохон жэл ажаллаһан байгаа. Эгээл тэрэ үбгэн зүүдэндэмни үзэгдэжэ:

— Юундэ энэ шабар хэнһээшье һурангүй абабаш?—гэжэ намһаа асуубал даа...

Үүрээр залд гэжэ һэреэд, үхибүүдтээ хэлэбэб:

— Үхибүүд үтэрыт. Битнай юумэ үргэнгүй, шабар абаһан байба хаб. Алдуугаа заһаһуулби, ошоёл гэбэб! Саран-Гэрэл бэримни Новокижингинскын һургуулинин багша юм. Тэрэм нигэжэ хэлэбэл даа:

— Юундэ юумэ үргэнгүй аршаанай шабар абаба юм ааб даа гэжэ һанаадхёо һэм. Теэд эхэ хүндэ юун гэхэбши, мэдээ юм ааб даа гэжэ...

Харин эндэхил хүн хадаа өөрэгүй гэжэ өөрынгөө боро бодолдо һанаһан хүн гүб, өөрөөш мэдэнэгүйб.

Юрэдөөл, нарин нангин аршаанда ошоходоо, эзэгүй юумэ байдаггүй юм гэжэ гуйжа нанжа, шабаршье һаань абаха, һүгэдэжэ, һүзэглэжэ хүртэхэ ёнотой юм гэжэ эхэ, эсэгэнэрнай һургадаг лэ гээшэ һааб даа. Угайнгаа энэ һайхан заншалые сахижа ябаха гэжэ гүнзэгы удхатай байна. Байгаали хамгаалха асуудалай улам хурсадажа байхада, энэ ёно бүришье гүн удхатай болоно бшуу.

Хужартын аршаанай мунөодэрэй байдал тухай хэлэхэ аргам үгы. Зүгөөр баруунхойто эрьедэнь унталгын торходо оролгын, эдеэ хоол барилгын хэдэн гэр бодонхой, буряад сэргэ зоогдонхой. Тэндэхи байра байдалые улам һайжаруулаа һаа, хүн зон олороо бэсэ эмшэлжэ, үбшэ зоболонһоо хахасаха байгаа. Тиигээл һаань, нютагаархидни буян олохо һэн бэлэй!

— Энэ жэлдэ малай үбэлжэлгэ ехэ хүндэ хүшэр байдалда үнгэрөө. Гарза ехэ байгаа. Залуушуулнай голхорношье хэбэртэй. Нютагаа бусажа ерэ гэжэ нүхэдэйнгөө хэлэхэдэ, нютагайнгаа зондо түһалха юм байна гээд байнаб,—гэжэ Кабанскын районой ахалагша санветврач, анхандаа һурагшамни байһан Цырен-Пунсык Дашинимаевай хэлэхэдэ, ехэл баярлажа: «Ягааш һайн хүбүүн гээшэбши!»—гээ һэм.

Сагайнгаа эрөөр Хөөрхэдэ баһал хубилалтанууд хүрэжэ, үмсэ, хамта бололго, газар, зөөриеэ хубаалган эхилэнхэйл хаш.

Ябашье нютагаймнай элдин газар тэрэл хэбээрээ: нютагаархидни түбхинэһэн һуридаа. Сашадаа ажаһуудалынь өөһэдһөөнь лэ дулдыдаха юм бээ. Юрэдөөл, тоонто нютагай тооһо шоройшье һайхан даа. Элдин гоё нютагайнгаа энхэ байгаалиие сахин хамгаалха, баялигуудыень гамтайханаар, угаа шадажа эдлэхэ гээшэ мүнөө нютагаархидаймни зорилго болохо ёнотой.

Жэшээнь, дээрэ хэлэгдээшэ Хужартын аршаанда бүри һайн барилга хээд, нютагай шанартай курорт юундэ болгожо болохогүйб? Тиигээ һаань, тэрээхэн аршаан имагтал нютагай зондо түһалха бэшэ, ондоо тээһээшье хүнүүд ерэжэ, бээсэ эмшэлхэ байгаа. Юунэйхи гэжэ хэдэн мянгата путевко худалдажа абаад, аяар холын Хара далай гү, али Кавказ тээшээ тэгүүлхэ юм? Зохисотой сэнгээр путевко худалдажа абаад. Хужартын аршаанда амархадаа, бэснь заатагүй заһарха. Тэндэ һайн салин түлоод, врачнуудые худэлгэхэ арга байха.

Тиигэжэ нютагай зон Хужартынгаа аршаанние һайханаар сахижа, сарюуханаар байлгахадань, тэрэнь эзлжэндээ тоонтымни хүн зонние үргэхэ, тэдхэхэ болоно бэшэ гү?.. Эндэ баһа нэгэ «теэд» гэһэн үгэ торосолдохо аабза. «Дэлгүүрэй шэгжүүн эрхэ байдалда хаанаһаа мүнгэ олоод, курортын байшангуудые барюулха гээбши?»—гээд, хадхууртайхан асуудал урдаһаам шэб гэтэр нюурыем шэрбэхэ аабза. Нимэ асуудалай бултаганабал, ямар харюу үгэлтэйб? «Амитан аргатай»,—гэһэн үгэ бии. Аргаа барагдаад, шаргаа газардаад байбал, юун бүтэхэб? Тэмсэхэл хэрэгтэй!

Р. ДАШИЕВА,
Улаан-Удын 19-дэхи һургуулинин багша.

Үхибүүдтэ зорюулагдаһан шүлэгүүдһээ

Монголой залуу шүлэгшэн Долгорын Батжаргал Улаан-Баатарай радиодо ажаллаха зуураа, һургуулинин болон бүри бага наһанай хүүгэдтэ зорюулһан зохёолнуудые олоор бэшэжэ байдаг юм. «Зунай шэнэ жэл» гэһэн тэрэнэй түрүүшын ном нёдондо гараа. «Торхо бал» гэһэн шүлэгүүдэйнгээ хоёрдохи номые Д. Батжаргал хэблэлдэ бэлдэнхэй.

Долгорын БАТЖАРГАЛ

УНТАШАҺАН БАЙБА ГҮ?

Бороо, саһые
Хэн оруулдаг гээшэб?
Бодоходо, саанань
Хүн байдаг байха.
Манай нютагта гурбан
үдэр
Мана татажа, бороо оробо.
Хаа-яагүй үһанда абтажа,
Хүүгэд наадаха газаргүй
болобо.
Бороо оруулдаг ахатан
Бододоггүй байба
гээшэ гү?
Үһаа нээжэ орхёод,
Унташаһан байба
гээшэ гү?

УРНААГАЙ ЗУРАҺАН ХҮҮГЭД

Урнаагай зураһан
хүүгэд —
Ушаргүй томо толгойтой,
Ута каринхан гартай,
Дэрбыһэн томо шэхэтэй,
Дэндыһэн үндэр хүлтэй,
Харахада, энеэдэ
хүрэмөөр.
Харандаа шэнги ута
хүзүүтэй,
«Хайшаа юм бэ?»—
гэмээр.
Жэгтэй һонин хүүгэд.
Гэбэшье,
Гар хургаяа һаарнтуулжа,
Гутал хубсаһаяа урижа,
Дэмы газаагуур
тэнэдэгтүй—
Дэбтэр соогоол байжа
байдаг.

БҮМБЭГЭ

Бүмбэгэ, бүмбэгэ
Түмбэг-түмбэг мухарина.
Мүндэгэр дүүмни.
Мүндэг-мүндэг мүлхинэ.
Бүмбэгөө намнаһаар
дүүмни
Мүлхидэг болоһон юм.
Бүмбэгэ, бүмбэгэ
Мүнтэг-мүнтэг мухарина.
Би хойноһоонь
Бүдэрэн, бодон гүйнэб.
Бүмбэгөө үлдэһөөр би
Гүйжэ һураһан хүм.

ҺАБААГҮЙ ҺАЛХИН

Һалхин яаһан
Һахилгагүй юм бэ?
Дэлгэр төөдэйн
Дэлгэсэтэй аруулые
Гансал үлеэхэдээ
Газараар адхажархиха юм.
Эжыш угаһан
Эрсэн даалимбые
Хара шоройтой
Худхажархиха юм.
Һалхин яаһан
Һабааагүй юм бэ?
Хаяада хэбтэнэн
Сагаан табагые
Хайшаньшье хамаагүй
Хөөргөөд ябашаха юм.
Хара нохой
Һаб-һаб хусан,
Хойноһоонь үлдэн,
Холо-уу ябашаха юм.
Али гэбэл, һалхин
Аруулаа бэхилхые
Анхаруулдаг юм гү?
Даалимбаяа хабшуулхые
Һануулдаг юм гү?
Һалхи, шуурганай
Һабааагүй зан
Һайн юм гү?
Һаар юм гү?

ОДО ТООЛОҺОН ҺҮНИ

Тэргэд һаратай һүни
Хони манажа байхадаа,
Тэнгэридэ нрайһан одые
Хойто захаһаань тоолооб.
Бэлшэжэ ябаһан хонине
Алдангүй тоолодог бишни
Бэлэн байһан одые
Амархан тооложорхихоб.
Ингэжэ би бодоод,
Ехэ «ажалаа» эхилээб.
Олон гэжэ айнгүй,
Одоёо тооложо гарааб.
Маргааша үглөө эжыдээ
Хэлэхэ үгэсэ бодоноб.
Манай гэртэхин бултадаа
Хэды шэнээн гайхахаб
даа?!
Лаб зүбөөр тоолоод,
Мянга хүрэжэ ябатарни,
Нэгэ одон тэнгэриһээ
Ялас гээд харбашаба.
Тэрээхэн зуура би
Ондоо тээшэ харахадаа,
Тооложо ябаһан одоёо
Тэнгэрнин удамда
алдажархёоб.

ҺУУДАЛАА ҮГӨӨ

Амар бидэ хоёр
Автобусто орообди.
Арбаадхан хүнтэй
Сүлөөхэн бангаа.
Урда талын
Хоохон һуудалда
Урилдажа ошоод,
Хоюулаа һуугаабди.
Нэгэ мэдэхэдэ,
Хажуудаханамнай
Нэгэ үбгэн
Ерэшэһэн байгаа.
«Бодоё!»—гэжэ
Аргаахан хэлээб.
«Болиё!»—гэжэ
Амар гэдыгээ.
Энгэр дүүрэн одонинь
Эрэлхэг зоригынь
элишэлнэ.
Тулажа ябаа таягынь
Туйлаһан зоболонгынь
хэлэнэ.
«Аза жаргалай түлөө
Шуһаяа хайрлаагүй
таабайда
Автобус дотор
Һуудал харамнаад
яахаб?!—гэжэ
Амарта хэлээд,
Яаруухан бодобоб.
Арадамни Амар
«Аха-аа, эндэ һуугты!»—
гэбэ.

АГААР

Классаараа бидэ
Агаар тухай
Мундуу шэрүүн,
Арсалдажа гараводи.
«Гарта юуншье
баригдахагүй.
Ганса юумэ харагдахагүй.
Үнэхөөр, агаар
Үгы»,—гэжэ би хэлээб.
Араһаамни нэгэн
Амыемни таглаба.
Амяя бүтэн алдахадаа,
«А-а... агаар бии!»—
гэжэ хашхарбаб.

ТОМО ХАМАР

Халтар хамар
Харр-харр дуугарна.
Трактор орошоһон мэтэ
Тарр-тарр дуугарна.
Дандаал тэрэ
Дарр-дарр дуугарна.
Даншье зоболонтой
Нарр-нарр дуугарна.
Уулын агыда
Машина багтадаггүй аад,
Утаатай трактор
Тэндэ ороод һуушана...
Лаг шабарһаа
Яажа тэрэнние гаргахаб?
Лаб нүхэтэй
Яаһан томо хамар бэ?

БААБГАЙН ШАЛТАГ

Баабгай суглааһаа
хожомдоод,
Баахан шалтаг тоолобо:
«Үер болоод...
Үнэгэн урдаад...
Үнэгые гаргатарни,
Гүлгэниинь урдаад...
Гүлгыень гаргатарни
Хонин урдаад...
Хонине гаргаад
Хожомдошооб».—гэбэ.
— Абаржа түһалһан
амитадайшни
Алинниинь хүндэ байбаб,—
гэжэ
Түрүүлэгшэдэй шэрээн
саанаһаа
Тэмээн баабгайһаа
асуугаа,
— Үһэ, һүүл ехэтэй
болоод,
Үнэгэн лэ хүндэ юм,—
гэхэдэнь,
Эбһээлжэ һууһан амитад
Эльгэнэйнгээ эгшэтэр
энеэлдэбэ.

Лопсон ТАПХАЕВ
халха монголһоо
буряадшалба.

Арадаймнай ёһо заншалнууд

Агта хүлэгөө магтаял!

(ГЭСЭРЭЙ ҺАЙНДЭРЫЕ УГТУУЛАН)

— ҮЛЬГЭР ДОМОГОЙ хүрэхэгүй үни холын сагһаа нааша манай монгол угсаатан агта мориной жолоое барижа, али бүхы ажал хэрэгээ бүтээжэ эхилһэн гэшэ ааб даа. Морин эрдэни болбол, монгол, буряад зоной гансахан хубини зөөри бэшэ, харин хайра ехэтэй хахасашагүй хани нүхэрынь, холо ойрын аян замда мордохо, аба хайдаг хэхэ, адуу малаа манаха, аюулта дайсадһаа бэеэ хамгаалха арга боломжонь болодог байгаа.

Нимэл хадань буряад зон аман зохёолнууд соогоошье, аялга дуунуудтаашье нэн түрүүн агта мориёо магтан түүрээдэг гээшэ бээ. Монгол угсаатанай ехэ найр зугаа дээрэ мориной урилдаан зааталгүй болодог, түрүүлжэ ерэһэн агта мориие ехээр магтадаг, шэнжэлдэг, хөөрэлдэдэг байгаа.

Мүнөөшье зунай сагта нэгэ дахин болодог найрта сурхарбаанда мориной урилдаан хаа хаанагүй болодог ха юм. Буряад зон хэр үгһаа олон һайндэрнүүдтэй байгаагүй, Үбэлдөө сагаалган болодог һэн. Харин зундаа обоо уулаяа тахихадаа, ехэ найр хэжэ, бүхэ барилдаан, һур харбаан, мориной урилдаан болодог һэн.

Түрүүлжэ ерэһэн мориие магтажа, нютагай аха заха үбгэдэй нэгэн «мориной солО» гэдэгые гоёор уянгалжа, монголшуулан дуудадаг байгаа. Мүнөөшье манай Хурамша нютагта «Олзон» угтанай обоо болохо «Хонгор уулыс» тахихадаа, бүхэ барилдаан, моридой урилдаан болодог юм. Жэл бүхэндэ «Мориной соло» дуудадаг 86 наһатай Даша Шагжиевич Доржиев гэжэ үбгэн бии.

Би тэрэ үбгэнһөө энэ «Мориной солые» бэшэжэ абаад, литературна заһабари хээд, уран шүлэгэй шэнжэтэй болгожо (байһан эхэ удхыень эбдэнгүйгөөр), олоной анхаралда дурадхан, танай редакцида эльгээбэб. Зүгөөр газар газарта өөһэдынгөө тахижа байһан обоо, уулаяа нэрлэн дурдахань ойлгосотой бээ.

МОРИНОЙ СОЛО

(УЯНГАЛУУЛАН ТАТАЖА, МОНГОЛШУУЛАН УНШАХА)

Амар сайн, амгалан болтогой
Бүм нара сарапин гэрэл доро
Бурхан шэгэмэнии шажанин
мандуулагсан,
Буян хэшэгнин дээжые
баригсан,
Багша лама, дэгээдын ноёд—сайдууд
Аригуун дэгээдэ сонор ухаан эзэр
Анжаран соносожо хайрлан үршөөгыт!
Байгал ехэ далайн үмэнэ
Баян шара Намсарайн орон бологсон
Буряад дайдын дэбисхэр дэгээрэ
Алтан дэлхэйе хүндэлэн эүсэжэ,
Аяар холын монголоос урдан ерэгсэн,
Баян Сагаан Сэлэнгэ мүрэнэй
Баруун хойто зүгые барисан,
Балоа гүрөөсэтэ үндэр агуулын
Байсын үбэрөөс эхилэн абажа,
Табан үнгын алтата аршаан эзэр
Тунгалан сайханаар урдажа байгсан.
Зүлхэ ехэ Оронго мүрэнние
Зүгүүн эрьеын зүлгэ талада
Бадма Лёнхобын сэсэг мэтэ
Бадаран тобойжо мандагсан,
Багаатар хутагта «Хонгор агуулын»
Баян үндэр орой дэгээрэ
Алтан үндэр обоо мандал
Аригуун сагаан субаргын үмэнэ
Түмэн жэмэстэ модод мэтэ
Түгэс дүүрэн сэтэрлэн шэмэгээд,
Аригуун сан тахилые үргэжэ,
Арад бүгэдын үлзээ хутаг
Амгалан тэнюун оршохын тулада
Абарал ехэтэ уншалга хижэ,
Хүдэр хүбүүдэй хүсэ туршажа,
Хүлэг моридой хүлэсые гаргажа,
Энэ үдэрэй ушаралта найр дэгээрэ
Эрхим түрүү гүйжэ ерэгсэн,
Эрдэни мэтэ хүлэг морини
Солые дуудажа сүгэдэн айладханам:
Заан бэетэй, загасан нюргатай,
Хатуу түмэр мэтэ хабһатай,
Хатаанал булад мэтэ соёотой,
Хүжэ намжал дэлисэтэй,
Хүхэ булад мэтэ туруутай,
Дурамбай мэтэ нюдэтэй,
Чуйгар Яшил дуутай,
Холо гэжэ сусардагтүй,
Ноохор гэжэ будэрдэггүй,
Туруундаа тоосогүй,
Тохомдоо хүлэсэгүй,
Харганаатай газар
Харгы гарган гүйгөөшэ,
Хараихы һүни
Гэрэл татан гүйгөөшэ,
Харбасан сомон шэнги
Халисан Харсага мэтэ,
Багаатар хүмүүнэй, барижа сургасан
Баян хүмүүнэй сүрэгэйнь дээжэ
Хурдан хүлэг мориг энэ гэбөө.

Б. БИМБАЕВ,
хүдөө бэшэгшэ.

Хурамша нютаг.

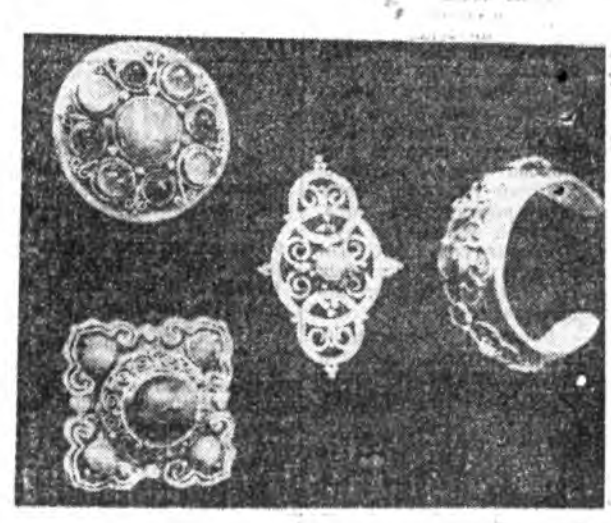

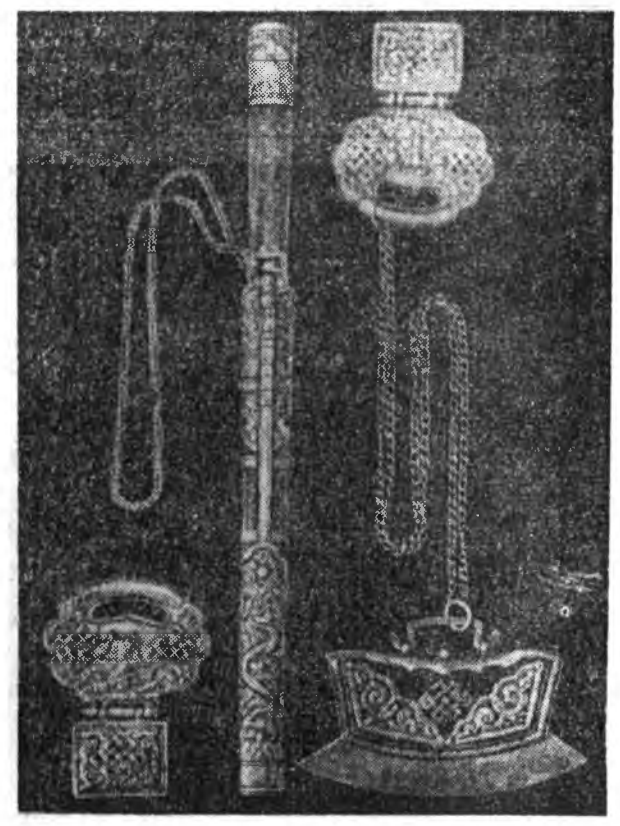

БУРЯАД ДАРХАШУУЛАЙ БҮТЭЭЛНҮҮДЭЙ ВЫСТАВКЭҺЭЭ ЭХЭНЭРНҮҮДЭЙ ЗҮҮДКЭЛНҮҮД ХУТАГА, ҺЭТЭ, САХЮУР

П. Бурмакинай фото.

АЯЯМА ХАЛУУНДА АЯТАЙ

Хэр үгһаа буряад арад зунай халуунда һүөөр амтан ундануудые бэлдэжэ, тараг бэржэ, аарса халаажа уудаг байһан гээшэ. Г. Ц. Цыденжапов, Е. Б. Бадуева гэгшэдэй «Буряад эдэзн» гэһэн ном хүн бүхэн шахуу худалдажа абаһаншье һаа, энэ номоо гүйсэд дүүрэнэр хэрэглэнэгүй, тэрэн соохи һүнэй амтан зүйлнүүдые бэлдэжэ хушхэриэгүй. Тиимэһээ тэрэ ном соохи зунай халуунда унда харяаха, хүнэй бэедэ аша туһатай амтан ундануудые бэлдэхыетнай уряалнабди.

ТАРАГ

Зунай аяяма халуунда шэнэ һү нэмэһэн тараг уухада, амтатайшье, үлэ хоолтойшье байдаг. Тараг гансашье һайнаар унда харяадаг бэшэ, хүнэй бэедэ аша туһатай гэжэ мэдээжэ. Урдань халуун эдеэнэй болотор айлшадаа нэн түрүүн тарагаар угтадаг, тэрэнэ уулгадаг һэн.

Гансашье хүдөөдэ бэшэ, мүн хотодо байдаг зон тараг бэлэдхэхэ аргатай. Һүнэйнгөө үрмэ абаад. Һүеэ нэгэ бага халаагты. Удаань тэрэн соогоо нэгэ багахан аяга дүүрэн гүрэлгэ (тарагай эхэ) хэгты. Гүрэлгэгүй һаа, өөһэдөө бэлэдхэхэ аргатайт. Нэгэ багахан аяга зөөхэй абаад, хара хилэмэ бутаруулжа хэзд худхагты. Энэтнай гүрэлгэ болобо гээшэ.

Нэгэ бага халаагдаһан үнөөхи һүн соогоо гүрэлгээ хэзд, һайнаар худхажа, нэгэ хоногто дулаан соо байлгагты. Стол дээрэ айлшанда табихынгаа урда тээ шэнэ һү хэзд худхаарайгты.

ХЭРЭГЛЭГДЭХЭ ЗҮЙЛНҮҮД: 1 литр һүн, 100 грамм зөөхэй, 100 грамм хара хилэмэн.

АЙРАГ (ХҮРЭНГЭ)

Ехэ һайн, аша туһатай диетическэ ундан. Хүнэй хотодо рилдэхыень орхигты. Удаань модон халбагаар тэрэнээ худхагты. Хөөһэтэн шаажжа эхилээд, саашадаа һуудхарбал, айраг (хүрэнгэ) бэлэн болоо гэжэ тухайлхат.

Айраг (хүрэнгэ) уухадаа, зөөхэй гү, али саахар (өөрынгөө һанаашаар) нэмэхэдэ болохо. Хүрэнгынгөө бага болжо эхилхэдэ, дээрэһээнь ээдэмэг гү, али һү нэмээд, худхажа байхада, ехэ һайн,

Зулгы һайхан зунай дунда һарада хүдөөгэй бүлэг галуу хубүүд, басагад «Москва—Санкт-Петербург» гэһэн маршрудаар экскурсида ошоһон байгаа. Үдэшэндөө тэдэнэр бүлэг бүлэгөөгөө таража, Москвагай олон түмэн магазинуудаар зайдаг һэн. Нэгэтэ Долсон Наташа хоёрой автобус хулеэжэ байхадань, саб сагаан хубсаһатай угаа үндэр хүнэй бии болоходо, тэндэ байгшад тэрэнние һонирхон хараба. Тэдэ хоёр басагадай хажууда тэрэнэй дүтэлхэдэнь, Долсон абаһаар:

— Үү, Наташа, харыш! Энэ яаһан һургааг шэнги ута унжагар хүн гээшэб?!—гэбэ.

Тэрэ хүн басагадта бүри дүтэлжэ ерэзд, сэбэр буряад хэлэн дээрэ:

— Москвадашье буряад хэлэ мэдэдэг хүнүүд олон юм лэ. Таанадые харахада, гоё хубсаһатай, сэбэр шарайтай басагад байгаад, ингэжэ ондоо яһанай хүнние юундэ наадална гээшэбта? Ехэл нүгэл хэбэ ..ээшэт!—гэжэ галхаахадань, тэдэ хоёр басагад ехээр аягүйр. хэнэндөө бушуухан тэрьелжэ үгы болоһон юм

Болоһон ушар

НҮГЭЛ ХЭҺЭН БАСАГАД

ХҮН БА байгаали

ЭБСЭШООД БҮ ҺУУЯЛ

«Оршон тойронхи байгаалияа хамгаалжа, ерээдүйдэ ажаһууха хүнүүдтэ, аша гушанартаа бүрин бүтэн үлөөел» гэһэн уряа Стокгольмдо үнгэргэгдэһэн ООН-ой конференциин Декларациг соо хэлэгдэжэ, түби дэлхэйн арадуудта һайшаагдаа һэм шуу. Энээнэй удаа 1972 оной декабрь һарада үнгэргэгдэһэн ООН-ой ассамблей дээрэ «Оршон тойронхи байгаали хамгаалха бүхэдэлхэйн үдэр» гэжэ бии болгогдоо гэжэ соносхогдоо бэлэй. Тэрээнһээ уламжалан зулгы һайхан зунай эхин — июниин табанай үдэр энэ хэмжээ ябуулга тэмдэглэдэг болоһон гээшэ Тиихэдээ энэ үдэр ороной хизаар, областьнуудта, республикануудта байгаали хамгаалгада зорюулагдаһан хамтын зүблөөн, суглаанууд боложо, жэлэй туршада оршон тойронхи байгаалияа хамгаалха асуудалаар юунэй хэгдэһэн, хэгдээгүй тухай хөөрэлдэжэ, саашанхи зорилгонуудаа хараалдаг болоһон ёһо заншал тогтонхой.

Оршон тойронхи байгаалияа аршалан хамгаалха, тэрэнэй баялигуудые ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэхэ талаар манай республикада эмхидхэлэй, ойлгуулламжын ехэ хэмжээ ябуулганууд хараалагдаад, хэрэг дээрэ бэелүүлэгдэнэ, эмхидхэгдэнэ. Энэ талаар байгаали хамгаалха, мүн республикын «Знание» бүлгэмүүдэй үдэлмэрилэгшэд республика соогоо горитой хэмжээ ябуулганууде үнгэргэжэ байдаг юм. Оршон тойронхи байгаали хамгаалха асуудалда зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгада Улаан-Удэ хотын болон районуудай эдэбхитэд олоороо хабаадалсана. Һүүлэй үедэ республикын Верховно Советэй Эрдэм һуралсалай, соёлой, залуушуулай политикын ба спортын талаар комитет, Байгал далай ба тэрэнэй баялигыень хамгаалха комитет, республикын Эрдэм һуралсалай министерство, Россин Эрдэмэй академиин Сибириин отделениин Буряадай эрдэмэй түб болон бусад олон тоото эмхи зургаан, һуралсалай газарнуудта ехэ үдэлмэри хэдэг болоо. Эдэ бүгэдын ашаар республикын ажалшад байгаали хамгаалха асуудалай тон зүбөөр табигдаһан тухай һайн ойлгодог, мэдэдэг болоходоо, булгадаа энэ шухала удха шанартай хэрэгтэ эдэбхи үүсхэлтэйгээр хабаадалсадаг болоһониинь һайшаалтай. Тиихэдэ һүүлэй хөөр-гурбан жэлэй туршада байгаали хамгаалха асуудалаар һонирходог ниитын эмхи, булгэмүүд республика доторнай байгуулагдаа. 1989 ондо байгуулагдаһан Байгалай жаса гурбан отделениһээ бүридэнэ.

Номин тунгалаг Байгал далайгаа арюун сэбэр байлгахын түлөө булгадаа оролдохо, эрмэлзэхэ ёһотойбди. Тиимэнээ хүбшэ, тайгада жэл бүри дүжэрдэг галай аюулһаа байгаалиингаа баялиг — ой модонуудые хамгаалха нангин уялгатайбди. Ой модогүйгөөр ямаршье уһа, голой арюун сэбэр, элбэг уһатай байдаггүйнь ойлгосотой, 1990—1991 онуудай туршада республика дотор 1,5 мянган галай аюул ой тайгада боложо, 100.000 гектарай байгаалиин баялиг галда шатажа, хосороо гээшэ. Энэмнай юун бэ гэхэдэ, бидэнэр ой тайгада гарахадаа өөһэдөөл галаа болгоонгүйгөөр ябажа, нимэ ехэ хохидол, гарза хэһэн байнабди. Зүгөөр районуудай, нютагай Советүүдэй хүтэлбэрилэгшэд хүбшэ тайгадаа дүжэрһэн түймэртэ хэн зэмэтэйб гэһэн асуудал шалгажа, зэмэтэнийе хуулиин харюусалгада хабаадуулхын орондо миин орхижорхидогынь харамтайл даа. Нимэ муу муухай хэрэг саашдаа тэсэжэ, эбсэжэ болохоор гү гэһэн асуудал гарана.

М. ШАРГАЕВ.
«Дэлхэй ба байгаали» гэһэн республиканска эблэлэй президент.

Оршон тойронхи байгаали хамгаалха бүхэдэлхэйн үдэр

Байгаали хамгаалха Бүхэроссин бүлгэмэй устав соо оршон тойронхи байгаалиингаа агаар, ургамал, амитад, уһа голнуудые аршалан хамгаалха, ажалшадай дунда ойлгуулламжын, һэргылэмжын хэмжээ ябуулганууде харааллха, эмхидхэхэ хэрэгтэ ниитын түлөөлэгшэдэй хүдэлмэри эдэбхитэй болгохо гэжэ хэлэгдэнхэй. Тиимэнээ районуудай бүлгэмүүдэй дэргэдэ ниитын инспекци, өөрын штабтайгаар байгуулагдаһан гээшэ.

Республикын районуудта байгуулагдаһан ниитын инспекциин түлөөлэгшэд предприяти, эмхи зургаануудай, нэгэдэлнүүдэй, колхоз, совхозуудай болон ажалшадай газар, уһаяа, ан амитадаа, агаараа, байгаалиин шухаг үзэгдэлнүүдые хэр зэргээр хамгаалжа байдагаарнь нэн түрүүлэн һонирходог, шалгадаг байха юм. Эндэһээ тобшолол хэхэдэ, байгаалиин баялигуудые аршалан хамгаалхаар табигдаһан ниитын түлөөлэгшэдэй хэхэ, эмхидхэхэ үдэлмэри ехэ болоно. Энэ тэмдэглэл соогоо тэдэнэй хэдэг үдэлмэриин хөөр асуудал дээрэ тогтохо хүсэлэнтэйб. Юуб гэхэдэ, Улаан-Удэ хотые тойроод байһан байгаали һүүлэй үедэ һанаһанда хүрэнэгүй. Илангаяа Буряад Республикын Верховно Советэй «Ой тухай» гэһэн хуули ба бага гол, горхонуудые хамгаалха асуудалнууд муугаар дүүргэгдэнэха юм. Эндэ хэдэн барилта дурдалтай.

Железнодорожно районой инспекторнүүд Л. А. Кистова, В. В. Мергинова, Н. И. Воронова гэгшэд Орешково тосхон шадар ургажа байдаг ой модо шалгажа үзэхэдэнь, 32 нарһан тайрагдашаһан байба. Эдэнэрэй мэдээсэһэнэй ёһоор, байгаали хамгаалха городской комитедэй түрүүлэгшэ И. Г. Петров тусхай комисси байгуулжа, шалгалта хэһэн байна. Комиссиин гэшүүд тосхон шадарай дүрбэн участогуудаар ябажа, шалгалта хэһэн байгаа. Эндэ ЛВРЗ-гэй 112 хүдэлмэришэд үмсын гэрпүүдые баридаг юм ха. Тэдэнэй 20-ниинь ой соо газар абаһан. Тиихэдээ эдэнэр ургажа байһан модо унагаажа, барилга бодхоохо болоһон байгаа. Энээн тухай арадай депутадуудай городской Советэ дуулгажа, түргэн шиидхэбэри абтаһан байна. Тиин хотын Архитектура болон барилгын управлениин ахамад архитектор П. Г. Зильберман, 20 айлда ой модогүй газар олоожо үгэһэн байгаа.

Аршаан тосхоной Короленкын нэрэмжэтэ үйлсэдэ ажаһуудаг ажалшадай гомдолоор ниитын инспекторнүүд Е. А. Васюткин Н. И. Воронова хоёр шалгалта хэһэн юм. Тиин гэһээнь тус үйлсэдэхи 30х30 метрэй та[illegible]йтай сэсэрлиг соо хо[illegible]л үмсын гэр бариха зү[illegible]өөл абаһан байба. Гэр бариха болоһон эдэ хоёр богони саг соо барилгын модо тус сэсэрлиг соо буулгахадаа, ургажа байһан һөөг бургааһа, модонуудые дууһьень модоор дараһан байгаа.

Советскэ районой инспекторнүүд А. А. Павлов Д. Д. Замбуланов хоёр Дивизионная станциһаа холо бэшэхэнэ ургажа байдаг модон соо тодоруулагдаагүй шэнгэн, шара бодосой адхагдадаг болоһые удаан саг соо шалгажа, хаража ябадаг байгаа. Харин һаяхана эдэ хоёр КРАЗ түхэлэй машинын цистернэ сооһоо тэрэ шара уһанай адхагдажа байхые хаража, байгаали бузарлагшадые балшыса барижа абаба. Тус машина үдэшэжэ ябаһан ахалагша лейтенант Соколовһоо «яахадаа эндэ муухай уһа адхаха болобот» гэжэ асуухадань:— «Энэ уһан байгаалида, хүндэ ямаршье хоро хүргэхэгүй. Шалгалта гаранхай»,— гэһэн байгаа. Тингээшье һаань, городой граждан обороныи эмхиин химиин лабораториде уһанай адхагдаһан газар шэнжэлэгдэжэ, зүбшөөлгүйгөөр газар, агаар бузарлаһан хүтэлбэрилэгшэдтэ зэмэ гү, али яла тохогдохо юм. Ниитын инспектор В. С. Нестроев «Зенит» гэжэ саад ургуулагшадта дүтэхэнэ, А. И. Еремко, И. Г. Ермоленко гэгшэдэй «Дружба» хюрөөгөөр ходо унагаажа байһые элирүүлбэ. Эдэнэр 60х60 метрэй талмай дээрэ 80 нарһа унагааһан байба. Эдэнэртэ «Зенит» гэжэ саад ургуулагшадай правленниин түрүүлэгшэ Е. В. Сверкунов зүбшөөл үгэһэн юм ха. Ниитын түлөөлэгшын протокол мүнөө Улаан-Удын лесхозой директор И. Д. Цыдыповтэ хэмжээ абаха зорилготойгоор эльгээгдэнхэй.

Ниитын инспекторнүүд, арадай депутадуудай Октябрьска, Железнодорожно, Советскэ районуудай захиргаанай гулваагай орлогшонор В. Д. Ангархаева, Н. Н. Воронова, Д. Д. Замбуланов гэгшэд горсоведэй шалгалтын комиссиин хүдэлмэридэ хабаадалсажа, Сэлэнгэ мүрэнэй, Үдэ голой эрье болон бага горхонуудай хэр зэргэ ариг сэбэр байлгадаг тухай шалгаһан юм. Гурбан үдэрэй туршада хэгдэнэн шалгалтын дүн тиимэ һайрхахаар бэшэ байба. Зарим газарнуудта бог шорой элбэг, үнгэрэгшэ жэлэй үлэгдэлнүүдһээ сэбэрлэгдээшьегүй үлэһэн газарнууд дайралдаа. Жэшээнь, Южный тосхоной Зейскэ үйлсын саахануур урдадаг горхон руу бог шорой хаягдаһан байна.

Мүн «Бурятагропромстройн» түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдэй коллектив түмэрэй үлөөдэнэ Дээдэ Березовко горхон руу хаядаг байха юм. «Байгал» гэжэ һуралсалай ажахын оёдолой цех (даагшынь орлогшо Г. А. Жаркой) оёдолһоо гараһан үлэгдэлнүүдые Сэлэнгэ мүрэнэй һалаагай эрьедэ хаяһан байха юм. Уһанай эрьедэ хэрэгтэ хэраггүй зүйлнүүдые хаяжа бузарлаһан зарим предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд яла түлэхэ болобо. «Оршон тойронхи байгаали хамгаалха тухай» гэһэн РСФСР-эй Хуули хазагайруулһан «Бурятагропромстройн» заводой директор В. Н. Подписновто 1026 түхэригэй яда тохогдоо.

Дээрэ хэлэгдэһэн баримтануудһаа тобшолол хэхэдэ, байгаали хамгаалхаар табигдаһан ниитын түлөөлэгшэд арад зондоо ашатай туһатай хэмжээ ябуулга эсэхэ сусахые мэдэнгүйгөөр хэнэ, эмхидхэнэ гээшэ.

Республикын байгаали хамгаалха бүлгэмдэ мүнөө 500-һаа дээшэ ниитын инспекторнүүд хүдэлнэ. Эдэнэр лэ оршон тойронхи байгаалиингаа баялигуудые ашагтайгаар хэрэглэхэ асуудалда эдэбхитэйгээр хабаадажа, хуулида харшаар хандагшадые саг соонь элирүүлжэ ябадаг юм.

И КАРБАИНОВ,
Республикын байгаали хамгаалха бүлгэмэй түрүүлэгшын орлогшо.

НИИТЫН ТҮЛӨӨЛЭГШЭД

Буряадай радио агаарай долгиндо

Июниин 8-һаа 14 хүрэтэр

ПОНЕДЕЛЬНИК, 8

6.15—Долоон хоногой радио-дамжуулганууудай шэнжэлэл. 6.15—«Түрэл газар дайдамнай». Баунтын ба Хорин районуудта бэлдэгдэһэн дамжуулга. 6.50 — 7.00 — Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 7.22 — Ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангадаг предприятинуудай хэр үмсэлэгдэжэ байһан тухай. Авторынь— журналист С. Захарова. 7.45—10.00 — «Этигэл найдал». 12.10—13.00 — Хүгжэмтэ дамжуулга. Алла Тимофеевагай бенефис. 19.20—Республикын һонинууд (буряадаар ба ородоор). 19.45 — 19.58—«Гуламта». Хэжэнгын дасангай гэбгы лама Д. Намжиловай республикын хүн зондо ба һүзэгтэй хүнүүдтэ хандаһан хандалга (буряадаар).

ВТОРНИК, 9

6.15 — Республикын һонинууд (ородоор ба буряадаар). 6.50—7.00— Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 7.22— «Зундаа үхибүүдэй амаралтые эмхидхэхэ асуудалнууд тухай». «Түхэреэн шэрээгэй» дэргэдэхи хөөрэлдөөн. 7.45—8.00—«Гуламта». 12.10— 13.00—Г. Дашабыловай шүлэгүүд ба дуунууд (буряадаар). 19.20 — Республикын һонинууд (ородоор ба буряадаар). 19.45—19.58 — «Онтохондо айлшаар». Үхибүүдтэ дамжуулга.

СРЕДА, 10

6.15— Республикын һонинууд (ородоор ба буряадаар). 6.40— Республикын газетэнүүдэй шэнжэлэл. 6.50 —7.00 — Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 7.22— Нинтын-политическэ дамжуулга (буряадаар). 7.45— «Хүн ба автомобиль». 7.47 —8.00— Үглөөнэй концерт. 19.20 — Республикын һонинууд (ородоор ба буряадаар). 19.45—19.58— Үхибүүдтэ дамжуулга.

ЧЕТВЕРГ, 11

6.15— Республикын һонинууд (ородоор ба буряадаар). 6.40— Республикын газетэнүүдэй шэнжэлэл. 6.50 — 7.00 — Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 7.22— «Асуудалнууд, харюунууд, бодомжолгонууд». Авторынь —журналист Э. Г[illegible] 7.45 —8.00 — [illegible] дамжуулга [illegible] 12.10—13.00— «Сах[illegible] хөөрэлдэсэбди» — [illegible] тэ дамжуулга. 19.2[illegible] публикын һонинуд[illegible] даар ба ородоор)

ПЯТНИЦА, 12

6.15 — Республи[illegible] нинууд (ородоор ба [illegible] даар). 6.40— Респ[illegible] газетэнүүдэй шэнж[illegible] —7.00— Мэдээсэлн[illegible] носхолнууд. 7.22— [illegible] умсэлэлгын республ[illegible] программа». Бэш[illegible] эмхидхэгдэһэн да[illegible] Авторынь— журна[illegible] Толстихин. 7.45— [illegible] Үглөөнэй концерт. [illegible] 13.00—Радио шаг[illegible] бэшэгүүдээр зо[illegible] хүгжэмтэ дамжуулг[illegible] —Г.-Д. Дамбаевай [illegible] (буряадаар). 19.15 [illegible] — «Үсэгэлдэр, м[illegible] үглөөдэр» (ородоор [illegible] ряадаар).

СУББОТО, 13

6.15 — «Гүүрэг[illegible] найнгаа бэлшээрил[illegible] Республикын Хүд[illegible] хын министерствы[illegible] ша ветеринарна [illegible] Хандажапов [illegible] хабаадаха (буряада[illegible] — Республикын [illegible] дэй шэнжэлэл. 6.[illegible] — Мэдээсэлнүүд, [illegible] нууд. 7.22 — «Кр[illegible] милиции хэр ашаг[illegible] гөөр хүдэлнэб?» [illegible] Республикын МВД [illegible] конференциһээ. 7.45 [illegible] —Үглөөнэй концер[illegible] 8.55— «Үсэгэлдэр[illegible] дэр, үглөөдэр» [illegible] программа (буряа[illegible] ородоор). 19.00— [illegible] «Баяр талын ая[illegible]

ВОСКРЕСЕНИ[illegible]

6.15—7.00 — [illegible] жасаһаа хүгжэмтэ [illegible] га. 7.22—Мэдээсэл[illegible] носхолнууд. 7.32— [illegible] «Тоонто нютаг». Д[illegible] ног бүри гарадаг [illegible] га (буряадаар). 8.[illegible] — Литературно-у[illegible] ханай «Алтаргана[illegible] ма. Уран зохёолч[illegible] лановай 60 жэлд[illegible] дай угай бэшэгү[illegible] тэ» гэһэн номто[illegible] суулга. 9.10—10.00 [illegible] шадта зорюулагд[illegible] жуулга.

ҮСӨӨРНЭ ГҮ, АЛИ...

Үргэн Буряад оронойминай нуур сөөрэмүүд, гол горхонууд соо дала гаран түрэлэй загаһан амидарна, хүгжэнэ. Тэдэнэй табаниинь үсөөржэ, хомор болоһон дээрэһээ республикын Улаан дэбтэртэ оруулагдаһан гээшэ. Ямар түрэлэй загаһад бэ гэхэдэ, Байгал далай соо амидардаг хилхэ, үхэр загаһан (хөөлэнтии), тула ба Байгалай саган хадаргана болоно. Һүүлэй үедэ үсөөржэ эхилһэн һэлбэрһэн, Байгалай хара хадаргана, зэбгэн Улаан дэбтэртэ оруулагдаха ха.

— Дээрэ хэлэгдэһэн эдэ загаһануудые шэнжэлхэ, тодоруулха болоходо мэргэжэлтэд, ехэ мүнгэн хэрэгтэй болоно. Мүнөө Байгалай хилмэ загаһан лэ тусгаар хамгаалагдажа байдаг юм,—гэжэ Байгаали хамгаалха ба тэрэнэй баялигуудые ашагтайгаар хэрэглэхэ гүрэнэй комитедэй эрдэмэй-техническэ таһагые даагша И. К. Тарасенко хөөрэнэ.

Нуур сөөрэмүүд соо үдэдэг загаһануудай дундаһаа гансал Байгалай омоли, хаб загаһан тусгаар лимидэй ёһоор олзоборилсгдоно. «Байкалрыбпром» нэгэдэлэй Баргажанай-Адагай загаһанай комбинат, Кабанскын, Доодо-Ангарай, Баунтын загаһанай заводууд, Галуута-Нуурай, Яруунын загаһанай ажахынууд болон «Байкалрыбакколхозсоюзай» загаһа олзоборилдог колхозууд агнуури хэжэ байдаг.

Байгал далай соо байрладаг хаб загаһа Баргажанай аймагай «Байкалец», «Путь Ленина», Хойто-Байгалай, Кабанскын районуудай «Победа», «40 лет Октября», «Прибайкалец» колхозуудай мэргэн ангуушад олзоборилхо эрхэтэй юм. 1988 ондо тусгаар шалгалта хэжэ, тооложо гаргаһанай ёһоор Байгал далай соо 115 300-гаад толгой хаб загаһан үдэһэн байгаа. Харин 1987 оной намарһаа тэдэнэй ямар үбшэндэ дайрагдажа, үсөөржэ эхилһэн шалгаган мүнөөдэр хүрэтэр тодоруулагдаагүй байха юм. Тэрэ үедэ олоороо үхэһэн хаб загаһан далайн долгиндо сохигдожо эрьедэ хаягдадаг һэн. Харин һүүлэй хоёр жэлэй туршада энэнь үсөөн болоо.

— Хэнэйшье мэдэһээр, Ангарай, Эрхүүгэй ГЭС-үүдэй баригдаһанай һүүлээр, Байгад далай соо загаһанай эдихэ ургамал үсөөрһэн, муухай уһан элбэгээр ородог болоһон гээшэ. Тиин 60-аад онуудһаа эхилжэ, омоли загаһан үсөөн боложо, олзоборилхоор хараалагдаһан түсэбүүд дүүргэгдэгүй бэлэй. Энээнһээ уламжалан, омолиин баялигые олошоруулха зорилгоор 1969 оноо агнуури хоригдоһон, уһа голнууд ариг сэбэр болгогдоһон юм,—гэжэ нүхэр Тарасенко хөөрэнэ.

Арюун сэбэр, тунгалаг һайхан уһатай Байгал далай соо үдэдэг омоли загаһа олошоруулха хэрэгтэ искусственна аргаар эдэнэрые үсхэбэрилхэ талаар хүдэлмэри жэл бүри хэгдэнэ гэжэ мэдэнэбди. Эндэ Большереченскыг, Дээдэ-Ангарай, Шэбэрхын, Онёогой загаһа үсхэбэрилдэг заводууд омолиин тоо толгой олошоруулха талаар горитой хүдэлмэри жэл бүри хэжэ байдаг ха юм. Эдэнэрэй дундаһаа Дээдэ-Ангарай загаһа үсхэбэрилдэг заводой коллектив эрье шадарай омоли үсхэбэрилхэ талаар амжалта туйланхай. Тиихэдэ Большереченскын заводой үсхэбэрилжэ, далай соо табиһан, гүнзэрыдэ амидардаг омоли өөрын онсо шэнжэтэй, агнуури эрхилхэдэ, хүндэ ушарнууд тохёолдоно.

Тинбэ ябашье, манай республика загаһа үсхэбэрилхэ, олошоруулха талаар Россин бусад область, хизаарнуудта орходоо түрүү арга нэбтэрүүлжэ гараһан байха юм. Гэхэтэй хамта һүүлэй үедэ загаһанай баялиг хамгаалха хэрэгтэ анхарал багаар хандуулагдана. Юуб гэхэдэ, урдандаа омолиин түрьһеэ хаяхаяа гол, мүрэнүүд өөдэ үгсэхэ үедэ тусгаар харуул табигдадаг, шалгалта хэгдэдэг байһан гээшэ. Харин «Байкалрыбводой» управлениин инспекторнүүдэй үсөөн болоһоной һүүлээр, хулгайгаар агнуури хэгшэд олошорһон байха юм. Энээнһээ гадна хуули бусаар агнуури хэгшэдые барижа, мүрдэлгын эмхи зургаануудта эльгээхэдэ, мүртэй шалгалта, мүрдэлгэ хэнгүйгөөр табижархиха ушарнууд али олон үзэгдэдэг байгаа, үзэгдэнөөршье. Эдэ бүгэдые гуримшуулжа, байгаалиингаа баялигта гамтайгаар хандадаг болоёл!

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

«СЭБЭР АГААР»

«Сэбэр агаар» гэһэн шалгалта байгша оной июниин 9-һөө 19 хүрэтэр үнгэргэгдэхэнь.

Бултанаймнай мэдэнээр, автомототранспортнуудһаа гараһан утаан бидэнэй—хотын ажалшадай амилдаг агаарые хэды сохор бузарладаг гээшэб?

Республикын байгаали хамгаалха гүрэнэй комитет, МВД-гэй гүрэнэй автоинспекци, Буряадай метрологиин ба стандартизациин түб ниитын түлөөлэгшэдтэй хамта Улаан-Удэ хотын үйлсэ, талмайнуудаар һүндэлдэг автомашинануудые шалгаха тусхай арбан хоног соносхобо. Шалгалтын үедэ бүхы автомототранспортнуудһаа гарадаг муухай утаан, газ тусгаар шалгагдажа, ГОСТ-ын эрилтэ дүүргээгүй машинын эзэдтэ яла тохогдохоор хараалагдана.

— Россин Федерациин «Оршон тойронхи байгаали хамгаалха тухай» Хуулитай зохилдуулан, нимэ шиидхэбэри абтаба, — гэжэ республикын байгаали хамгаалха бүлгэмэй советэй түрүүлэгшын орлогшо Н. Е. Карбаинов хөөрэнэ.

Арбан хоногой туршада үргэлжэлхэ энэ хэмжээ ябуулга агаарые сэбэр байлгаха таһагай начальник В. Ю. Слугинов (тел. 7-03-29) хүтэлбэрилхэ юм.

Т. БАДМАИН.

ГАРАА ЗОХОЛҺОН ТОЛИИН ААША

Манай штатнабэшэ фотокорреспондент П. Бурмакин сүлөө сагтаа сэбэр агаарта сэнгэхэ угаа дуратай юм. Тиигэжэ ябахадаа, дайралдаһан һонирхолтой үзэгдэлнүүдые буулгажа асардаг. Харин энэ зураг асархадаа, «Гараа зохолһон Толиин аааша» гэжэ нэрлээ. Нээрээшье, хүбшэ тайгада гаража, дуран соогоо зайгуултажа ябаһан үедөө щубуу шонхорой, ан амитадай уурхай һандаажа, яагаашьегүй ургажа һууһан модон дээрэ нэрэнүүдээ һиилэжэ байгаад аашалдаг хулиганууд олон. Тиихэдээ эдэнэр амитадта, ургамалда хэды ехэ хохидол ушаруулна гээшэб?

ХУУЛИ ХАЗАГАЙРУУЛГЫН ХОЙШОЛОН

1991 оной декабрь һарада «Оршон тойронхи байгаали хамгаалха тухай» Россин Верховно Советэй абаһан хуули Россин Федерацида, тэрэнэй бүридэлдэ ородог бүхы республикануудай газар дээрэ экологическа гурим журам сахилгые бэхижүүлхэ зорилготой. Энэ хуули оршон тойронхи байгаали хамгаалха зорилгонуудые эли тодоор хараалһан, тэрэнэй ёһо гуримуудые тодоруулһан, оршон тойронхи байгаали хамгаалха ёһотой гүрэнэй зургаануудай эрхэнүүдые болон уялгануудые элирхэйлһэн байна.

Энэ хуулиин 81—85-дахи статьянуудай ёһоор эрхэтэн, тушаалта нюурнууд, предприяти, эмхи зургаан болон организацинууд оршон тойронхи байгаалиие бузарлаһанай түлөө харюусалгатай. Жэшээнь, 84-дэхи статьягай ёһоор экологическа ёһо гурим хазагайруулһан эрхэтэд, тушаалта нюурнууд предприяти болон эмхи зургаанууд захиргаанай тохоһон яла түлэхэ болоно. Оршон тойронхи байгаалида хайша хэрэгээр хандаһан, тэрэниие муудхаһан эрхэтэд Россин Федерацида тогтоогдоһон эгээн бага һарын салингай хэмжээгээр яла түлэхэ юм. Нэгэнһээ арба хүрэтэр нимэ салингай яла тохогдожо болохо юм. Харин тушаалта нюурнууд 3-һаа 20 һарын иимэ салингай ялада унажа болохо. Предприяти болон эмхи зургаануудта байгаали бузарлаһанайнь түлөө 50.000-һаа 500 000 хүрэтэр түхэригэй яла тус хуулиин ёһоор тохогдожо болохо байна. Яла тохоһон зургаан хэгдэнэн гэмэй элирүүлэгдэһэнэй удаа яла тохохо уялгатай. Яла хэн тохохо эрхэтэйб гэхэдэ, Россин Федерацин оршон тойронхи байгаали хамгаалха гүрэнэй зургаануудай, мүн санитарно - эпидемиологическа зургаанууд, профсоюзуудай советүүдэй ажалай техническэ инспекци болоно.

Тус хуулиин хэр зэргээр бэелүүлэгдэжэ байһые республикын Экологиин болон байгаали ашаглалгын талаар гүрэнэй комитет шалгаһан байна. Бүхыдөө 1586 предприяти шалгагдаа. Тэрэнэй дүнгүүдээр мянга гаран һануулга хэгдэнэн, 326 тушаалта нюурта яла тохогдоһон байха юм. Тэрэшэлэн 27 промышленна предприятинуудай үйлэдбэриинь зогсоогдоо. Жэжээлхэдэ, тус хуули хазагайруулһан Ивалгын кондитерска фабрикын үйлэдбэри, сэрэгэй 74095 частиин нефтепродуктын бааза, Баргажанай-Адагай электрын эльшэ хүсэнэй, түлшэ болон тоһодолгын материалнуудые хадагалдаг бааза болон бусад хаагдаа.

Россин Федерациин уһанай, газарай кодексын эрилтэнүүдые хазагайруулһан Захааминай мяханай комбинат 50 мянган түхэригэй ялада унаа. Тиихэдэ минеральна үтэгжүүлгэ хайша хэрэгээр хадагалжа байһан Хэжэнгын районой «Агрохимия» нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэ Б. Б. Лхасаранов 1026 түхэригэй түлөө.

«Бурятагропромстрой» нэгэдэлэй түмэр-бетон зүйлнүүдэй Каменскын завод хэдэн жэлэй туршада агаар бузарлажа байдаг юм. Комитедэй хэһэн һануулгада заводой хүтэлбэри анхарал хандуулаагүй. Тиимэнээ тэрэнэй директор Ф. Ц. Лышов 5 һарын салин түлэхэ гэхэ гү, али 1710 түхэригэй яла түлөө. Муухай, хоротой уһа зоной ажаһуудаг газар руу хаяһанай түлөө Улаан-Удын түмэр замай отделениие уһаар болон сантехническэ түхеэрэлгэ[illegible] гаха дистанци[illegible] Г. В. Борисови[illegible] ригэй ялада уна[illegible]

Оршон тойро[illegible] лиие хамгаалха [illegible] хуули тэрэниие[illegible] тула экономи[illegible] ёһоной болон х[illegible] удхатай бүхы [illegible] абаха эрилтэн[illegible] Гэхэтэй хамта [illegible] публика эколо[illegible] нуудта үшөөл [illegible] хандуулна. Э[illegible] тойронхи байг[illegible] тайгаар хандал[illegible] рые сахиха т[illegible] жүүлгын хүдэл[illegible] ябуулагдана. Б[illegible] гаалгын ажал [illegible] тэлбэрийн эко[illegible] ганууд сэгнэгд[illegible] шэлэн байгаал[illegible] хуули ёһо эдэ[illegible] шууд тэмсэл [illegible]

Россин Фед[illegible] шэнэ хуули [illegible] предприяти бол[illegible] гаануудай к[illegible] харюусалга, [illegible] лүүлхэ ёһотой [illegible]

Буряад Р[illegible]
Экологиин [illegible]
гаали ашагла[illegible]
гүрэнэй комит[illegible]

Сагай уларил

ХҮИТЭРҺЭН ЗАНДАА БАЙХА

Арктикаһаа ерэһэн хүйтэн амисхаалһаа республикымнай нютагуудта хүйтэржэ, һүниндөө 10-15 градус болобо. Һая гаража эхилһэн үргамал, нотон эдэ үдэрнүүдтэ хүлдэбэ.

Ерэхэ долоон хоногой туршада сагай уларил бага зэргэ зөөлэрбэшье, һүниндөө хюруу уһаһан зандаа байхаар хүлеэгдэнэ. Долоон хоногой тэн багаар хура бороон орохо, аадарлажа магадгүй. Тэрэнэй һүүлээр дахинаа хүйтэрхөөр багсаагдана.

В. БРЮХАНОВА,
сагай уларил шэнжэлэгшэ.

Эмхидхэн байгуулагшад —Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет, Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ:
ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э., ЦЫРЕНДЫЛЫКОВ Б. Ц.

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23. «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариадай—2-60-76, таһагууд: советүүдэй хүдэлмэриин ба ниитын эмхинүүдэй —2-34-05 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35 соёлой эрдэмэй болон һургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; 2-67-81 олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; коммерческэ—2-35-84; корректорнүүдэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй (выпускающинуудай)—2-35-95, манай корреспондентнүүд: Баргажанда—91-1-44, Закаменскда—31-61, Агинскда—3-45-94.
Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-54-54, вахта —2-56-62.

Газетэ жэлдээ 260 дахин гарха.
Хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй.
Газетын индекс 50901. Тираж 7 500.
Хэблэлдэ гушаагдаһан саг: 23.50.

Буряад Республикын Хэблэлэй ба олондо мэдээсэлгын министерствын республиканска типографида газетэ барлагдаа хэблэгдэбэ.
Директорэйнь телефон 2-40-45.